

111
99 27

૫૦૨૩

વિદ્યા વિજય.

દયાશંકર વિ. દયાશંકર.
ત્રિપાઠી.

કિમત ચાર આના.

અમદાવાદ “આર્યોદય” પ્રેસ.

આસ વિદ્યાર્થીઓને માટે

તદ્દન નવીન.

વિદ્યાવિજય.

અથવા

ફૂલેકાખાનની ફળેતી.

એક અંકી ફારસ.

પ્રગટ કરનાર,

કૃપાશંકર વિ. દયાશંકર, ત્રિપાડી.

ભુજ-ઝાંઝરૂડ હાઇસ્કૂલનો વિદ્યાર્થી.

ગીતિ.

વિદ્યા વિનયજ દે છે, વિનયજી જન સુખાવતા પામે;
પાત્રપણે પિત પામી, —ધર્મ સુધર્મે સદાય જસ જામે.

અહમદાબાદ,

આર્યોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપ્યું.

સંવત ૧૯૫૫. ઇ. સ. ૧૯૯૮-૯૯.

કિંમત ચાર આના.

પ્રસ્તાવના.

ઘૃગ્વિજ્ઞ શસ્ત્રકલના વિદ્યાર્થીઓ પારિતોષકના મેળાવડા સમયે કાષ્ઠક નાટક, સંવાદ ઇત્યાદિ બજવી-બોલી સભાસદોનાં મનરંજન કરી પાત્રે મેળવેલું બાપાશાન, ઇત્યાદિ બતાવી જોનારને શાળાની સ્થિતિનો કંઈક ખ્યાલ આપી શકે છે તેવીજ રીતિનું સાધન ગુજરાતી શાળાના વિદ્યાર્થીને આપવાનો આ મારો પ્રથમ પ્રયાસ છે. તેના પ્રથમ ભાગ તરીકે આ નાનકડી ચોપડી પ્રગટ કરું છું તે જો વાંચકવર્ગને અને સર્વે વિદ્યાર્થી બાઈઓને પ્રસન્ન આવશે તો ખીજા સંવાદ ઇત્યાદિ મારી પાસે છે તે સેવામાં રજુ કરીશ. મઠે આ વિષે સુધારા વધારાના અભિપ્રાયો કૃપાથી લખી મોકલશે તેનો આભાર સાથે સદ્-ઉપયોગ કરવામાં આવશે. એમ મારી સર્વ વાંચનારને વિનંતિ છે.

મારા તીર્થરૂપ પિતાજીની સાથે મારે વિકેશનમાં ડિસ્ટ્રીક્ટમાં જવું થતાં કચ્છની ડેટલીક શાળાઓ તથા મહેતાજીઓને મળવું થતાં ઇત્યાદિ મેળાવડા પ્રસંગે બોલાવવાને ડેટલીક સારી કવિતાઓની તેમને અપેક્ષા દીશી આવી હતી એટલે આના છેવટ ભાગમાં શ્રીમન્ કચ્છ ભૂપતિ “શ્રી ખેંગાર યશોદાગાન”ની મારા પિતાશ્રીની રચેલી પ્રસ્તાવિક કવિતા પણ આપવામાં આવી છે.

આશ્વિન દીપોત્સવી

સંવત્ ૧૯૫૫.

કૃપાશંકર દયાશંકર

ત્રિપાઠી,

અર્પણ પત્રિકા.

પરમપૂજ્ય તીર્થંકર

રા. રા. દયાશંકર શામજી ત્રિપાઠી.

પ્રાંત કચ્છના ઉચ્ચગ્રી એ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ.

પ્રિયવર્ય પિતાજી !

દરેક પુત્રપર તેના પિતાના કેટલા આભારો

હોય છે, તે કંઈ સુજોને સમજાવવા

પડે તેમ છેજ નહિ. તેમ

હું હજી વિદ્યાર્થી

અવસ્થામાં

હોતાં

આપના

સિવાય કોઈ અન્ય મહાત્માઓના વિશેષ

આભાર વહોરી લેવાની જરૂરિયાતમાં

આવ્યો નથી. તેથી આ મારો પ્રથમ

પ્રયાસ આપનેજ અર્પણ કરવાનું

ઉચિત ધારું છું.

ભુજનગર.

તા. ૩૦-૧૧-૯૮.

}

હું છું.
આપનો પૂર્ણાભારી પુત્ર
કૃપાશંકર.

વિદ્યાવિજય.

અથવા

કૃતેષાંની કૃત્તેતીના

ફારસનો પ્રાગ્રામ.

મંગળાચરણ.

(૧) અષ્ટાં પાત્રો મંગળાચરણની કવિતા બોલે છે.

રંગભુમિમાં પ્રવેશ.

(૨) સૂત્રધાર અને વિદૂષક સંવાદ કરીને ફારસ શા વિષયનો છે, તે સમજાવે છે; ત્યાંથી ફારસની શરૂઆત થાય છે.

પાદશાહની કચેરી.

(૩) પાદશાહની કચેરીમાં દિવાન, પંડિત, કૃતેષાં, સેનાપતિ, બે શિરસ્તેદારો, અને વિદૂષક વગેરે હાજર થાય છે. પાદશાહ પોતાની ઇચ્છા દેખાડે છે કે-અભણ અને વિદ્વાનની હુશિયારી મારે જોવી છે. ત્યાં દિવાન વિદ્વાની પ્રશંસામાં બોલે છે, પંડિત તેને ટેકો આપે છે; પણ અભણ સેનાપતિ કૃતેષાં સહન ન કરી શકવાથી પોતાની અને દિવાનની જ પરીક્ષા કોઈ કામ સોંપી કરવા અરજ કરે છે. તે

મુજબ પાદશાહ તેને બાર મહિનાની મેહતલ દે
છે. એટલે કચેરી બરખાસ્ત થાય છે.

ફતેખાંનું ઘર.

ફતેહખાં પોતાને ઘેર કચેરીમાં બહુ મોટી શરત કરી
રવા માટે પહેલો ફિકરમાં પડે છે, તે પછીથી હિંમત પ-
કડી નિશ્ચય કરે છે કે મારે હૈદ્રાબાદમાં જવું. કારણ કે
ત્યાં મારી ઓળખાણ ઘણી છે માટે ત્યાં જઈને આપણે
વ્યાપારમાં સરસાઈ કરવી.

દિવાનનું ઘર.

દિવાન પોતાના શિરસ્તેદાર વસંતરાયને પૂછે છે કે
ફતેહખાંની કંઈ ખબર છે ? તે ઉપરથી તેના હૈદ્રાબાદ
જવાની ખબર વસંતરાય આપે છે, એટલે દિવાન
પણ પોતે ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કરે છે. વસંતરાયને
સર્વ તૈયારી કરવા વરધી આપે છે. ફતેહખાંને સજ્જડ
હાર ખવડાવવાનો ઠરાવ કરી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી કુ-
ચ કરી જાય છે.

હૈદ્રાબાદમાં ફતેખાંની વખાત.

ફતેહખાં હૈદ્રાબાદમાં પોતે કરી પ્રતિષ્ઠા જમાવી છે,
તેના ઇશારે કરી પોતાના મુર્શિદ નવલકિશોરને વરધી
આપે છે કે આજથી આપણે દરિયામાં દરરોજ બે ગાઉ
સે'લ કરીશું. તેથી કોઈ પરદેશી વ્યાપારીનો માલ લેવો
સુગમ થશે. તેના એ વિચારને નવલકિશોર ટેકા આપતાં
નક્કી કરે છે તે મુજબ તે સે'લ કરવા નીકળે છે. ત્યાં

દરિયામાં.

• દિવાન, જે કરતુરચંદનું નામ ધારણ કરી વેષ બદલી કરતુરીનું વહાણ બરી આવે છે તેની મુલાકાત થાય છે. અને એકબીજાની મુલાકાત થતાં કરતુરીનો સોદા ફતેખાં કરે છે. તે એવા કરારથી કે-આ દુનિયાના તમામ ઝરા-હિર સોના, રૂપાં, મોતી, માણેક, આદિ સિવાય બીજી જે જથ્થા કરતુરચંદ માગે તે કરતુરી બરોબર આપવી.

સ્થળ—ફતેખાંની વખાર.

કેટલીક મુદત પછી દિવાન પોતાના કરાર મુજબ કરતુરીને બદલે આકડાની ભેંસનો કપાસ માગે છે. (ત્યાં આકડાનાં ઝાડ ન હોવાથી) ફતેખાં તકરાર કરે છે કે એવો કરારનો અર્થ નથી. તકરાર વધી પડતાં ફતેખાં તેને હૈદ્રાબાદના પાદશાહ પાસે તેડી જાય છે.

પાદશાહની કચેરી.

કરતુરચંદની અરજ સાંભળી સેનશાહ ફતેખાંની હકીકત પૂછે છે અને પછી કરાર વાંચી તેને કપાસ આપવાનો અગર નહિ તો બ્યાપારીના ગુનામ થવાનો ઠરાવ ફતેખાંને અમલમાં મૂકવાનું હુકમનામું સંભળાવે છે. એટલે ભોંઠો થઈ જાય છે. ત્યાં વિદ્વપક તેને દિવાનની ઓળખાણ આપે છે.

ફતેખાંનું ઘર.

પોતે અરસોસ કરે છે, એટલે વિદ્વપક તેના ઉપરથી બીજાને શીખામણ લેવા બોધ કરે છે, અને ફતેખાં દિલ્લીનીમાં આપઘાત સૂધીના વિચાર કરે છે. ત્યાં નવલ-

કિશોર બાવીની પ્રયત્નતા માટે તેને બોધ કરે છે, અને
ધીરજ રાખવા બલામણુ દે છે, અને કૃતેખાં સ્થાપિ
પકડે છે.

સ્થળ—દીવાનનું ઘર.

દીવાન પોતાની જીત માટે મશ્વરનો આભાર માની
પોતાના દેશ તરફ કૃતેખાંને લેઈ જાય છે.

સ્થળ—પાદશાહની કચેરી.

કૃતેખાં પાદશાહને સધળો અહેવાલ સંભળાવી પોતા
ની મૂર્ખાઈ કબૂલ કરે છે, એટલે પાદશાહ વિધાના ફાયદા
ખતાગીને તેની બધાને જરૂર છે, તે વગેરે સમજાવી વિધા
શીખવવા બલામણુ કરે છે.

સમાપ્તિ.

બધાં પાત્રો સાથે મળી સલામતી કવિતા ગાય છે.

વિધાવિજય.

સર્વ પાત્રો.

સૂત્રધાર. નાટ્યકાર.
પાદશાહ...નરસંગપુરનો.
ગુલાબરાયતેનો દીવાન.
ફતેહખાં...સેનાપતિ.
કૃષ્ણવર્મા...પંડિત.
વસંતરાયદીવાનજીનો શિરસ્તેદાર.
નવલકિશોરસેનાપતિનો શિરસ્તેદાર.
વિદ્યપક...મસ્કરો.
પાદશાહ...હૈદરાબાદનો.
સિપાઈ, ચોખ્ખદાર વગેરે...

વિદ્યાવિજય.

સ્થળ-રંગભૂમિ.

મંગળાચરણ.

રાગ ધનાશ્રી.

(સર્વે પાત્રો મળી ગાયછે)

“(મેલ મિથ્યા અભિમાન)”-એ રાગ.

કર વિદ્યામૃતપાન, નરતું કર વિદ્યામૃતપાન;
બાળપણે વિદ્યા જે ન ભણે, નર ગણજે, નાદાન. નર તું. ટેક.
પર્યું અને જન જન મહીં તો, કહુંછું કથન ધર કાન. નર. ૧
અહાર નિદ્રા આદિ દૈહિક, ધર્મો છેજ સમાન. નર. ૨
મનુષ્યદેહનું સાર્થક કરવા, મેળવજે મસ જ્ઞાન. નર. ૩
વિદ્યાજ્ઞ સીંચી યુદ્ધિતું વૃક્ષ કરો ફળવાન. નર. ૪
વિવિધ પ્રકારે મન કેળવજે નિશ્ચિન થઈ શુભતાન. નર. ૫
દુનિયાનાં સર્વે દ્રવ્યોમાં, વિદ્યા દ્રવ્ય મહાન. નર. ૬
અગ્નિ ચોર છેતરનારાથી, અગમ્ય એજ પિછાન. નર. ૭
દાન એ દ્રવ્યતણું દીધાથી, થાશે વૃદ્ધિમાન. નર. ૮
નથી નથી-રે નથી દુનિયામાં, બીજું એજ સમાન. નર. ૯
અધિક અધિક એ અમૃત રતનનું, કર સ્નેહે સનમાન. નર. ૧૦

(સર્વે જાય છે)

અંક ૧ લો

સ્ત્રોતધાર.—(પ્રવેશ કરીને) અહો! સુર સભાસદો! આપની સમક્ષ આજે વિદ્યાની શ્રેષ્ઠતા વિષે નવીન કૃતિ બજવી બતાવવા મારો ધરાદો છે. તેપર લક્ષ રાખવા કૃપા કરશે એમ આશા રાખું છું.

(સ્ત્રોતધાર એટલું બોલી રહે છે કે તરત વિદ્વંષક પડદા પાછળથી વિચિત્ર પોશાક તથા વિચિત્ર આળા કરતો આવીને.)

વિદ્વંષક—બાઈ ! હુંએ એક આશા રાખું છું.

સ્ત્રોતધાર—(સ્વચ્છત) અરે આ જંગલી જેવો તે વળી ક્યાંથી આવ્યો?

(પ્રગટ) બાઈ તું તે શાની આશા રાખે છે?

વિદ્વંષક—મોદક અને મારા જેવા મિત્રોનીજ તો.

સ્ત્રોતધાર—તારા જેવો તે કેવો? વિદ્યા બણેલા કે મૂર્ખ?

વિદ્વંષક—અરે અમારે શું તારી વિદ્યાને રડવી છે? અમારો તો એજ સિદ્ધાંત છે કે—

“ભણતવ્યમ્ તો બી મરતવ્યમ્,

ન ભણતવ્યમ્ તો બી મરતવ્યમ્,

તો વૃથા માયાકૂટમ્ કિમ્ કરતવ્યમ્ !”.

સ્ત્રોતધાર—વાહરે વાહ ! આતો કોઈ એલિયો જણાય છે.

સંસ્કૃત, હિંદુસ્તાની, અને ગૂજરાતી. ત્રણે ભાષાનો કચ્ચરવાણજ વાળતો દેખું ! વાહ, બોલ તો તારે મિત્રો કેવા જોઈએ !

વિદૂષક—યાર ! એકવાર જવાબ ઉડાવ્યો તોપણ એની
એ વાત. ત્યારે સાંભળ મારા મિત્રોનાં વખાણુ—

રાગ ઇંદ્રસલાનો.

નાનપણે નિશાળને, ગણું જમતો દરખાર;
મેજ શોખમાં મ્હાલતાં, વેચે નિજ ધરખાર.
હય ગાડી વાડી અને, લાડીના શોકીન;
દુર્લભતોને દિલ થકી, પૂરા જે આધીન.
ખાંત ધરીને ખેલતા, ચોપટ જુગાર ખેલ;
દ્રકડ થઈ અક્રડ ફરે, ખૂન ધરી પૂરેલ.
તીર્થરૂપ માગ્યાપતું, કહ્યું ધરે નહિ કાન;
શીખામણુ લવરી ગણી, ધરે ઉર અભિમાન.
માર શાડ મસ્તાકમાં, પદવી પ્રથમ ગણાય;
કુશી ચીજો કોડથી, ખાવા દિલ લલચાય.
કાળો અક્ષર કોડથી, ફૂટી મારે જેહ;
મુજ મિત્રોને મંડળે, મુખ્ય મનાયે તેહ.
નીચ નરોની સાથમાં, ખુશી રહે દિન નીશ;
દોસ્તો એવા દિલ થકી, હું ઇચ્છું હરગીઝ.

કાં સાંભળ્યું ! અમને તો એવા મિત્રો જોઈએ.

સૂત્રધાર—તું તારા સોજતી શોધેછે, તે ઉપરથી અમે તારા
ગુણ સારી રીતે જણ્યા. કારણ કે a man is known
by the company he keeps “આ મેન ઇ-
ઝ નોન બાઈ ધી કમ્પની હી કીપ્સ.” એટલે “મા-
ણસની પરીક્ષા તેના સોજતીઓ ઉપરથી થાયછે.”
પણ વાર તારી કાંઈ ઓળખાણુ તો આપ.

વિદૂષક—અરે હુંતો મનસાપુરીના લક્ષાધિપતિ નમ-
રશેઠનો પુત્ર થાઉંછું. પણ હા દૈવ ! પૈસો કાઢની

પાસે જાય ખેલી નથી રહેતો. એતો કુવળ ચપળ
 છે. એને બરોસે ખેમનારજ ભૂત ખાયછે. બાપ
 તડકો છાંયો છે, તે તું ક્યાં નથી જાયતો ? આપણે
 જે લક્ષ્યાધિપાતના લાડકવાયા લાલ એટલે પંદર વ-
 પેના થતાં લગી તો કોષએ નિશાળતું નામ પણ દીધું
 નહિ પછી વળી નિશાળે જવાની બધા વળગી. પણ
 આપણે મહિનામાં ત્રણ દહાડાંસરખા ગયા હોષએ
 તોએ તારાજ બાપના સમ. એમ ચાલતું હતું. એ-
 ટલામાં તો લસ થયાં. પછી ઘેર વહુ ને નિશાળે
 કંઈ જવાય ? એ ઘડભાંગ તો મનમાં થતી હતી,
 એટલામાં એક રોજ મહેતાજીએ માર માયો કે દુ-
 ખતી આંખમાં કોંકા લાગવાની પેઠે આપણે નિ-
 શાળને નામે મોડું મીડું વાળી દીધું એટલે બચ-
 વા ગણવાની માથાફટ મૂળમાંથીજ પતી ગઈ.
 વળી અમ્મજ ને આપણે અઢીસો ગાડતું અંતર, ને
 નામું લેખું તો કાંઈ શીખ્યા નહિ. અધૂરામાં પૂરે
 માનિત્રો બાદ્યાવસ્થામાં ગુજરી ગયાં એટલે વકીલ
 વાણોતરે, અને મારા ઉપર કહ્યા એવા સોળતીઓ-
 એ મને તો ફાલી ખાધો, અને ખાસું મળેતું દી-
 માળું કઢાવી દીધું. તેથી હવે તો હું પણ કોષ
 મારા જેવા જીવના દુલા ધનાઢય શેઠને શોધુંછું,
 તેનો સુડાયો પકડી હવેની જીંદગી પૂરી કરું.

સ્વતંત્ર—અરે બાપ ! તારી આવી માડી હાલત વિદ્યા
 માર થઈ છે. આજ હું તારા તથા તારા જેવાના
 મિત્રોના હિતાર્યે એક ખેત્ર બજવી બતાવવાનો છું.
 તેમાં એક વિદ્વાન હીવાને પોતાના બાદશાહની સ-
 મક્ષ થએલી સરત મુજબ તેના અબજ સેનાપતિને

વિધાઅળથી કેવી હાર અવડાવી છે તે પ્રત્યક્ષ જાણશે. તે ઉપરથી ઘડો લખશ, તો સુખી થઈશ.

વિદૂષક—વાર ત્યારે જોઈએ એવું તે શું બતાવેછે. તે જો મને પસંદ પડશે તો હું પણ તને મદદ કરીશ.

સ્ત્રીધાર—સારું, તો તારો ઉપકાર થશે. ને વળી મન-ગમતાં મોદકનાં મિષ્ટાન્ન પણ મળશે.

વિદૂષક—(ખુશી બતાવીને) ચાલો બાઈ ચાલો. આજે ભાડવા પાક્યા.

(બન્ને જાય છે ને પડદો પડેછે.)

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ.—નરસંગપુરના બાદશાહની કચેરી.

બાદશાહ પધારેછે. નડીબ પોકારેછે.

ચોપદાર—જહાંપનાહ, બંદેનિવાજ, અદાલતે નાશરવાં, સિતારે બુલંદ, ઘણી ખમાં, નિધાહ રખો મહેરબાન. ઇ.

(એટલે બાદશાહ આવી તખ્તપર બેસેછે.)
પછી ચોપદાર, અને બધા દરબારી અનુક્રમે આવીને સલામ કરેછે, તેમ તેમ તેમનાં નામ પોકારી સલામ લેવડાવેછે. હીવાનજી આવેછે એટલે હીવાનજીની સલામપે નિધાહ રખીએ મહેરબાન,—પછી ફતેહખાં, પછી ખંડિત, પછી વસંતરાય, પછી નવલક્ષ્મીશાર વગેરે બધા આવીને ઊભા રહેછે. તેની સલામ લેવાઈ જાયછે ત્યાં વિદૂષક આવીને બોલેછે.

વિદૂષક—જંગલના મહારાજને ઘણી ખમા, મહેરબાન.

બાદશાહ—હીવાનજી ! બિન ઇદમ આદમીસેં ઇદમદાર

આદર્શી કયસી તરાહસેં જાસ્તી કામ કરતા હય
 વો દેખતેકા મેરા ધરાદા બહોત દિનસે હોતા હય.
દીવાનજી—જહાંપનાહ ! વિદ્યાનતી પાસે મૂર્ખ તે શી
 બાણત્રીમાં છે ?

ક્ષત્રો કલંક કેમ લેશે રે—એ રાગ.

પ્રુદાવિંદ વહું વિધાના વખાણ,	
અરજ ઉરમાંહોં ધરો રે;	
નથી વાણી મારી એવી બળવાન,	અરજ
સુખ સકળતું એજ છે નિદાન,	અરજ.
મહા મૂર્ખને કરેછે મહાન.	અરજ.
કામધેનુ સમ ફળ દે અકાળ,	અરજ.
વિદેશે લીએ માતુસગી બાળ.	અરજ.
ગુપ્ત ધરેલું અપાર એ છે ધન,	અરજ.
રંકજનને બનાવેછે રાજન.	અરજ.
આપી અધને ચક્ષુ અપાર,	અરજ.
વરતાવે વિશ્વે વળી જયકાર.	અરજ.
પંચુજનને ઉતારે સિંધુ પાર,	અરજ.
કલ્પક્ષતા કરો અન્ય નિરધાર.	અરજ.

ગીતિ.

વિદ્યા વિનયજ દેછે, વિનયયજી જન સુપાત્રતા પામે;
 પાત્રપણે વિત તેથી, ધર્મ સુધર્મે સદાય જશ જામે.

તમામ શાસ્ત્રનો પણ એજ સિદ્ધાંત છે કે વિદ્યા વિ-
 નાનો માણસ પૂછડાં તથા શીંગડા વગરના પશુ બરાબર
 છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત

વિદ્યા નામ નરસ્ય રૂપમધિકં,

મહત્ત્વ મુક્તિ ધનં ॥

વિદ્યા વૃદ્ધિકરી યશઃ સુવકરી

વિદ્યા ગુરુણાં ગુરુઃ ॥

વિદ્યા બંધુજનો વિદેશ ગમને

વિદ્યા પરં દૈવતં ॥

વિદ્યા રાજસુપૂજિતા નતુ ધનં

વિદ્યા વિહનિઃ પશુઃ ॥

પંડિતજી—ખુદાવદે અમારા આર્યશાસ્ત્રમાં એ વિષે બહુ
કહ્યું છે, જે મરજી હોય તો થોડું સંભળાવું.

આદર્શજી—જોત અચ્છા. પંડિતજી ખુશીસેં સુનાદો.

પંડિતજી— (અનુષ્ટુપ્ છંદ.)

રૂવયૌવન સંવન્નાવિશાલ કુલ સંભવાઃ

વિદ્યાહીનાનશોભંતેનિર્ગંધાઈવકિંશુકાઃ

સ્વરૂપે અને યુવાનીથી સંપન્ન હોય, અને ઉંચા કુલ
માં જન્મેલા* હોય તોપણ સુગંધી વિના જેમ આખરાનાં
ફૂલ શોભતાં નથી. તેમ વિદ્યા વગરનાં માણસો શોભતાં નથી.

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

હર્નુર્યાતિનગોચરંકિમપિશંપુષ્પાતિયત્ સર્વદા

પ્યર્થિભ્યઃ પ્રતિપાદ્યમાનમનિશં પ્રાપ્નોતિ વૃદ્ધિપરામ્

કલ્પાંતેષ્વપિનપ્રયાતિનિવનંવિદ્યારૂપમંતર્ધનં

યેષાંતાન્ પ્રાતિ માન મુજ્જાતિત નૃપાઃકસ્તૈઃસહસ્પર્ધતે॥

હરિગીત જાતિ.

કદિ ચોર હાથે નવ ચડે, કલ્યાણ કરતી સર્વદા;

વળી યાચતા ને આપતાં દિલ વૃદ્ધિ પામેછે સદા.

* ઉપરનાં જે વિશેષણો આખરાનાં ફૂલોને પણ લાગેછે.

એ જ્ઞાનઅંતરક્ષકની જેની કૃપ અંતે નવ જશે;
નૃપ ગર્વ છોડો એહ આગળ, કાણુ તે સરખો થશે.

અનુષ્ટુપ્ છંદ.

વિદ્વત્તંચ નૃપત્તંચ નૈવ તુલ્યં કદાચ ન
સ્વદેશે પૂજયતે રાજા વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજયતે.
દોહરો.

(રાજા ને વિદ્વાનને, કદી ન ગણો સમાન;
નૃપ પૂજ્ય સ્વદેશમાં, સર્વ સ્થળે વિદ્વાન.)

જહાંપનાહ, આ શું વિદ્વાનો પ્રતાપ ઓછો કહ્યો છે ?

હીવાનજી.—ખુદાવંદી વળી આપણા ફારસીમાં તે વિશે શું
ઓછું કહ્યું છે ?

૧ કલમ જોયદ કે મન શાહે જહાનમ
કલમ કશન બ દોલત મે રસાનમ
અગર બદ બાપ બાશદ મન્યેદાનમ
વલે ચેક્યાર દોલત મે રસાનમ

(અરે બાવા તું લે સિક્કા, લઇને માર્ગ) એ રાજા

અમલ ધરી કદમ તો કે'છે, જહાનનો શાનશા' હું છું;
ચત્રાવે કદમ ચપત્રાખએ, પૈસો પૂર્ણ બતાવું છું.
હોય કમ્યાપ્ત ને બંદો, ખરે એક વખત તો તેને;
ચખાડું સ્વાદ પૈસાનો, ખરું કહું માનજો તેને.

વળી વ્યવહારમાં પણ એવા ધણા દાખલા છે.

૧ કલમ (વિદ્યા) કહેછે કે હું દુનિયાનો બાદશાહ છું. તે
મારા લખવાવાળાને દોલતવાળો કરું છું. ને કદી કોઈ બે-
નશીબ માણસ હોય તોપણ એક વખતે તેને પૈસાની ખુશી
હું બતાવું છું.

જુઓ આ મારો શિરસ્તેદાર વસંતરાય દેખીતો ધણો
ઠઠરપો છે, પણ વિધાના પ્રતાપથી સોંપેલાં કામ કેવાં ચા-
લાકીથી બળવે છે !

કૃતેહુખાં—ખુદાવંદ ! દીવાનજી શિરસ્તેદારકી બાલ કાય-
કું કરતે હય. હુઝૂર, મેં એક બેઘદમ આદમી હું, ઓર
અપને દીવાન સાહેબ બડે ઇદમદાર આદમી હય. તબ
મેંબી ખુદાવંદકી હુઝૂરમેં અર્જ કરતા હું કે હમ દો-
નુંકો કુછ કામ દિખલાકે હમારીબી 'દાનેશમંદી દેખ-
ના ચાહીએ.

બાદશાહ—સચ બાત. હમારે દિલકી ખાતરજમા હોનેકોં
વો ઇલાજ રસજવાર હય. દેખો મેં તુમ દો-
નુંકો કુછ અશરશીઆં દેકે બારા મહિનેકી મ-
હેતજ દેતા હું. દેખેં કિસ વખતકે દરમ્યાન કોન અ-
પની હુશિયારી દિખલાતા હય.

કૃતેહુખાં—હુકમ હુઝૂરકા સરતાજ કરતા હું. (નમીને સ-
લામ કરેછે.)

દીવાનજી—હુકમ હુઝૂરનો શિરતાજ કરુંધું. (નમીને સ-
લામ કરેછે.)

બાદશાહ—કયું દીવાનજી ! અબ નિમાઝકા વખત હો ચુ-
કા હય.

દીવાનજી—બહોત અચ્છા સરકાર. (કચેરી ઉઠેછે.)

ચોપદાર—આસ્તે કદમ, મુલાકાતસેં કદમ, આગ્રુસેં, આગ્રુ-
સેં, નિઘાહ રખીએ મહેરબાન.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—નરસંગપુરમાં કૃતેહખાનું ઘર.

કૃતેહખાં—(મનમાં) અફસોસે હય જી તુંનેતો બાદશાહકી હુજૂરસેં બડી સરત કી હય. લેકિન ^૧દૂર અંદેશીસેં નજર આતા હય કે વો મુરાદ ^૨બરલાની બડી મુશ્કીલ હય. ક્યોંકે ઉસ્મેં દીવાનકો માત કરના હય. વો કુછ લડકે બાલોંકા ખેલ નહીં હય.

* ગઝલ.

(પસે મર્ગ મેરી મઝારપર જો દીયા કિસીને જલાદીયા.)એ રાહ. બલા સખ મુશ્કીલમેં ફસા, મેં યા ખુદા અપ્પ ક્યા કરેં; સુનકર ^૩સુખન દીવાનકા, જલ્તા હય દિલ અપ્પ ક્યા કરેં. બ. ગાફિલ નહીં દીવાનજી, હુશિયાર હય સપ્પ આતમેં; બડબડગા કોઈ ^૪ધાતમેં, હોગી હસી મેરી જતમેં. બ. દૂરઅદેશોં દિલસેં દૂર કરકે, સર્ત મેંને જો સખકી; અપ્પ કેસેં બરલાના ખુદા, માલુમ મુજે હોતા નહીં. બ. ^૫દિલ સોઝ આતશસેં મુજે, ^૬સીના ખાક હોતા હય મેરા; ખવાહેશ ખાનેકી નહિ મુજે, ^૭ઝંદ હો ગયા હે મેરા ચહેરા.

૧ દીર્ઘ દષ્ટિ. ૨ પાર પાડવી. ૩ બોલ. ૪ ઠગ. ૫ દિલનું બળવું. ૬ છાતી. ૭ પીળો.

* સોરઠી ગઝલ.

પડયો ધર્મ સંકટમાં પ્રભુ, હવે શું કરેં તે સૂજે નહીં; ગર્વિષ્ટ વચન દીવાનના, સુણી કોથ જવાલ ખુજે નહીં. પડયો. ગાફિલ નથી દીવાન તો, હુશિયાર છે સહુ વાતમાં; વધી જશે કોઈ પ્રકારથી, થાશે હાંસી મારી જતમાં. પડયો. કરોં હોડ હોંસે આકરી, દષ્ટી દીર્ઘ ના દિલમાં ધરી; કદી હાર થઇ જો માહરી, મુખ શું દેખાડોશ હું ફરી. પડયો. દિલ દગ્ધ થાય છે અતી, મહામૂઢ થઈ છે મુજ મતિ; પ્રભુ સહાય થઇ આપો ગતિ, વચી શાન્તિ મન વળતી રતી.

અયદિલ બડેબડે જંગમં ફતેહ પાનેવાલા જો મેં એ-
સી ^૧ મુઝક બાતસેં નાહિમ્મત હોકે ફિકરમંદ રહેના તુજે
મુનાસબ નહીં હય. “હિમ્મત મદીં તો મદદે ખુદા.” યે ક-
હેના મુઝક મસ્હૂર હય. મગદૂર કયા હય હીવાનગી વો બઝ
આકિલ ઓર દાનેશમંદ હય લેકિન અપનેબી કુછ ^૨કમ-
તર નહીં. કાગઝપર સહી નહીં કરની હય. મેં ઉસ્કો બેપારમેં
હી માત કહંગા. અપનેકું નવસકિશોરબી યેહી સલાહ દેતા
હય. તો અપને પદ્મપુરીમેં જનના ^૩મુવાફીક હય. કયોં કે
વહાં અપની પહેચાન બહોત હય.

બેત.

વખ્તે જરૂરત યુન માનદ ગુરેઝ.

દસ્ત ભગીરથ સરે શમશેર તેઝ.

એટલે જળ ભાગનેકી જગા ન રહે તબ લેવે હાથમેં
તક્તવાર તેઝકોં.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—પદ્મપુરીમાં ફતેહખાંની વખાર.

ફતેહખાં—અબે કસ્તૂરચંદ અપને પદ્મપુરીમેં આયે દો મ-
હિને હો ગયે. ઇધર અપની દુકાનકા કામ બહોત અ-
ચ્છી તરાહસેં ચલતા હય. ^૪અકસર શહેરોમેં કો-
ઠીઆં ઓર ગુમાસ્તે ખરીદો ^૫ફરોખકે વાસ્તે મુકરર

૧ હલકી. ૨ ઓછા. ૩ બરાબર છે. ૪ જરૂર.

૫ ખરીદવું ને વેચવું.

કીએ ગયે હય. અપની પાસ નકદ ઓર નિન્સ મુલક મુલકકી ભી અચ્છી તરાહસે મોજૂદ હય. શહેરકે સારે સઓદાગરોસેં અપની આખર ઝીઆદા હય. શહેનશાહ સલામતકી મહેરબાનીભી હરરોઝસે ઝીઆદા હોતી હય. આજરોજસેં મેરા ધરાદા હોતા હય કે બીડી ફઝરમેં દો કોસ દરિયામેં સહેલ કરના. ઉસ સહેલ કરનેકે સખખસે કોઈ દૂર દેશકા સઓદાગર ^૧તિબ્બતકે લીએઆયા હો. ઉસસે ^૨અસખાખ વહાંકા કિદાયતસે ખરીદ કરે. તાકે ફાયદા ^૩ઝીઆદા હાંસલ હો.

નવલકિશોર—આપે ઉમદા વિચાર ક્યો છે સાહેબ ?

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—નરસંગપુરમાં હીવાનનું ઘર.

હીવાનજી—કેમ વસંતરાવ, ફતેહખાને ગયે ઘણી મુદત થઈ. વાડ તે કયે ગામે છે તે વિષે તમને કાંઈ ખબર છે ?

વસંતરાવ—જી હા સાહેબ ! હું આપને કહેવાને વિચાર કરતો હતો, એટલામાં આપે પૂછ્યું. તેમનો ગઈ કાલે પત્ર હતો. તેઓ હાલ પદ્મપુરીમાં છે. અંને તેમણે ત્યાંજ રહી વેપાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

હીવાનજી—હીક ત્યારે આપણે પણ કાલે સવારના ફૂલ્ય કરીયું. માટે મારા કહેવા પ્રમાણે સઘળી તૈયારી કરી લેવી.

વસંતરાવ—વાર સાહેબ ! સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરી હુક-
મ મુજબ હાજર થઈશ. (જાય છે.)

દીવાનજી—(મનમાં.) રાજ છે મીઆંભાઈનું ને કુતેહખાં
પણ પાદશાહનો માનીતો છે. માટે તેને એવો
સજડ પંજમાં લેવો કે તેને વિધાનો મહિમા
એકે અવાજે કબૂલ કરવો પડે. હે ઈશ્વર ! એ
ધારણામાં મને સહાય થાઓ.

પ્રભુપ્રાર્થના. રાગ ઇંદ્રસલાનો.

દયાસિંધુ દેવા દયાળું અપાર;
કૃપાસાગરો છો નેધારા આધાર.
વિદેશે વિચરવાની ધારી છે હામ;
વિધાનો વિજય બતલાવાને કામ.
પ્રભુમી પ્રભુ ! હું માણું તુજ પાસ;
કરો પરિપૂરણ મારીજ આસ.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—પદ્મપુરી પાસે દરિયાકિનારો.

કુતેહખાં—(વહાણુ સામે આવતું જોઈને) જહાજ જલદીસે
ચલાવ, જહાજ જલદીસે ચલાવ (વહાણુમાં મ-
ળતાં સામા વહાણુવાળા પ્રત્યે.) સલામ આલય-
કુમ. શેઠ ! આપકા બતન કોનસા? ઓર આપ-
કા નામ ક્યા ?

પાનાચંદ—(ગુલાબરાય) વ આલેકુમ સલામ. હું હિં-
દુસ્તાનમાં રહું છું. ને મારું નામ પાનાચંદ છે.

કુતેહખાં—શેઠ ઈદર આનેમેં આપકી ક્યા આર્જુ હય ?

પાનાચંદ—વેપાર કરવાને અમે આવ્યા છીએ.

ફતેહખાં—અચ્છા, કોનસા માલ જહાજમે ભરા હય ?

પાનાચંદ—જહાજમાં કસ્તૂરી ભરી છે.

ફતેહખાં—શેઠ ધદરતો કસ્તૂરી બહોત સસ્તી મિલતી હય,
તુમનેતો બડી ભૂલ કી, સોદેમે બહોત નુકસાન
ન હોગા.

પાનાચંદ—જેવી ધશ્વરની મરજી.

ફતેહખાં—નહિ નહિ એસે નાઉમેદ હોનેકી કુચ્છ જરૂર
નહિ હય. જો તુમ બરાબર સમજેગે તો
હમહીં તુમેરા સબ માલ ખરીદેગે. ક્યુંકે
તુમ અપને દેશમે જાકર વહાં કહોગેકે ઉ-
દર તો કોઈ બડા સચ્ચોદાગર નહિ મિલા. તો
વો બાત હમારે વાસ્તે સુખકીકી હય.

પાનાચંદ—જો તમારે કસ્તૂરી લેવી હશે તો શેર એકના
રૂપિયા ૮૦૦) નવસો ખેસશે.

ફતેહખાં—શેઠ તુમને તો બહોત ઝીઝ્યાદા મૂલ કીયા. કુછ
કમતી કરોગેતો મેહી સબ ખરીદ કર લેઉંગા.

પાનાચંદ—મિયાં સાહેબ ! તમને સૌથી સહેલો રસ્તો બ-
તાવું. તમે શા માટે ગભરાઓ છો. હું પણ
મુસાફરી કરી કરીને કંટાળ્યો છું. ને દેશ તરફ
પણ જરૂરી કામ સબખે તરત વળવું છે, માટે
તમારે લેવાનીજ મરજી હોય તો તેના બદલામાં
આ દુનિયાનાં તમામ હીરા, માણેક, મોતી
આદિ જવાહીર અને સોના રૂપાની કોઈ પણ
ચીજ સિવાય જે વસ્તુ હું માણું તે ભારોભાર
હું મારી સઘળી કસ્તૂરી આપવા તૈયાર છું.

ફતેહખાં.— (મનમાં) જવાહરત, સોના રૂપા જે સુ-
ખકોં છોડકર ઓર ચીજ માંગનેકો આપહી
કમુત્ર કરતા હય તો ઇસ જહાંનમેં કોઇ ઇન-
સેં તો બહેતર નહીં હય. જે કોઈ નયા સોદાગર
માલૂમ હોતા હય. અખી દર કરનેકા વખત નહીં
હય. (પ્રગટ) વો બાત હમકો કમુત્ર મંજુર
હય. ઉસ્કા મજર અખી કરના ચાહીએ.

પાનાચંદ.—હા સાહેબ! લખત કરી લઇએ.

ફતેહખાં.—અમે નવલકિશોર; સેક પાનાચંદ કહે વૈસાહી
મેજરનામાં લિખો.

નવલકિશોર.—તૈયાર સાહેબ. (પાનાચંદને) લખાવો.

પાનાચંદ.—લખો. પદ્મપુરીના વેપારી મીઆં ફતેહખાં જ-
માલખાં બેગ જત લખવાનું કે અમે હિંદુ-
સ્તાનના વેપારી શા. પાનાચંદ કસ્તૂરચંદ પાસેથી
કસ્તૂરી શેર ૧૦૦૦) હમ્મર ખરીદી છે. તે
એવા કરારથી કે તેને બદલે આ દુનિયાના ત-
મામ જવાહીર સિવાય જે વસ્તુ માલધણી
માગે તે ભારોભાર બે રોજમાં આપવી સહી.
આ કરાર પ્રમાણે અમારે વર્તવું. અતે જે ન
વર્તાય તો મજદૂર વેપારીને ત્યાં ગુલામગીરી ક-
રવાને કમુત્ર છીએ. સંવત માસ

તિથી (તે દહાડે જે હોય તે બોલવી.)

નવલકિશોર.—(ફતેહખાંને) લ્યો સાહેબ, આમાં સહી નાંખો.

ફતેહખાં.—હમારી સહી તુમહીં ઝલો.

વિદૂષક.—વેપારી તો સારા છો, આવડતી તો સહીએ
નથી. ઘર પણ ત્યારે ખોશો મારા મહેરબાન !

નવલકિશોર.—સાફ સાહેબ.

પ્રવેશ ૬ કો.

સ્થળ.—ફતેહખાંની વખાર.

પાનાચંદ—શેઠ હવે અમને બહુ દિવસ થયા, માટે સોદા-
નો તરત નિકાલ કરવો જોઈએ.

ફતેહખાં—ખસ ! જાઓગે ! જૈસા આપકા ઇરાદા. અબ
આપકો કોનસા માલ લેનેકી ? ખાહેશ હય ?

પાનાચંદ—અહીં જે માલ મળેછે, તે અમારા દેશમાં
પુષ્કળ છે. માટે મારી ઇચ્છા એવી છે કે હ-
ઝર શેર આકડાની ભેંસનો કપાસ આપે અમને
આપવો.

ફતેહખાં—ઇતના બહોત કપાસકો કયા કરોગે. થોડા આ-
હુગા તો મેં મુફતહી મંગવા દઉંગા. વો કુછ
ઉમદા ચીઝ નહાં. (બીજા માણસોને) દેખો બ-
નીઆ ભાઈ કયા માંગતા હય. કસ્તૂરીકી રૂઢ-
વઝ અકડેકી ભેંસકા કપાસ ?

પાનાચંદ—આપે આપના કરાર મુજબ વર્તવું જોઈએ.

ફતેહખાં—કરારમેં કુછ એસા નહીં લિખા હય કે કસ્તૂ-
રીકી ઇવિઝ અકડેકી ભેંસકા કપાસ દેના.

પાનાચંદ—કરારનો અર્થ એવોજ છે, તે પ્રમાણે નહીં
વર્તોતો રીતસર ઇલાજ લેવો પડશે. શું તમારા
જેવા સારા માણસને આમ કરવું ઘટેછે ?

ફતેહખાં—અચ્છા તુમ કયા કર સકોગે. ચલો હમહોં તુ-
મકો હમારે પાદશાહકી પાસ લે જાવે. કુચ્છ
ચોરી તો નહિ કી.

ચિદ્ધક—ચોરી તો શું, તેથી પણ મોટી ક્ષાય લાગી છે.
જાઓ તો ખસ મીયાંસાહેબ.

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ.—પદ્મપુરીના પાદશાહની કચેરી.

(ચોપદાર નકી પોકારેછે, એટલે પાદશાહ આવી તામ્બર બેસેછે. પછી છડીદાર સલામ લેવરાવેછે.)

ચોપદાર—ફતેહખાંડા સલામપે નિધાહ રખીએ મહેરબાન.

—તમે સોદાગરકી સલામપે નિધાહ રખીએ મહેરબાન.

પાદશાહ—કયું શેઠ કહાંસે આતેહો ! ઝોર ઇદર આને-
મેં આપકી કયા મુરાદ હય ?

પાનાચંદ—ખુદાવંદ ! હું હિંદુસ્તાનથી આવુંછું. માંહે નામે પાનાચંદ છે. આપના શહેરના વેપારી મિયાં ફતેહખાં જમાલખાં બેટે આ કરાર પ્રમાણે વેપાર કર્યો છે. પણ તેઓ એ પ્રમાણે વર્તતા નથી. માટે તેને તેમ વર્તવાવા ફરજ પડાવશો. એમ આ એક પરદેસી મુસાફર આપ અદલત્તિની સાક્ષી ખુદાવંદશ્રીની હુઝૂરમાં અરજ ગુ-
જારેછે.

પાદશાહ—કયો ફતેહખાં તુમને યહ કરાર કીયા હય ?

ફતેહખાં—હાં સરકાર, લેકિન કરારકા મતલબ કુચ્છ એ-
સા નહિ હય કે ઉસ્કો કસ્તૂરીકી ઇવજ અકડે-
કી ભેંસકા કપાસ દેનાં.

પાદશાહ—(કરાર લઈ વાંચી બેઘને) નહિ નહિ યહ કરાર મુજબ તો તુમકો દેના પડેગા. મગર અસબાબ સમેત ઉસ્કી તઅયનાતમેં રહેના પડેગા. ઇસ્મે હરગિજ તક્ષાવત પડનેકા નહીં.

વિદૂષક—મિયાંસાહેબ ! હવે ગણો અગ્યારા ! જૂઓ અ-
ભણુ રહ્યાનાં ફળ. (પાનાચંદ તરફ ધસારો
કરીને) આને ઝોળખ્યા ! આ તમારા ગામના
દીવાન મિયાં, એતો સપડાયા પૂરા. “ લેને ગ-
ઈ પૂત ને ઝોગ્યાઈ ખસમ. ”

રાગ ઇંદ્રસલાનો.

ગયા દીવાન જીતવાને થઇ ગયા ગુલામ;
મનની રહી મનમાં, હવે સટક સીતારામ.

પ્રવેશ. ૮ મો.

સ્થળ—પદ્મપુરીમાં કુતેહખાંતી વખાર.

કુતેહખાં—(પસ્તાયછે) ખુદાને કયા કમખાત્રી કી કે મેરી
ઝિંદગી બરખાદ હો ગઈ. અબ મેં પાદશાહકી
હુઝૂરમેં કયા શિકલ બતલાઉંગા.

ગઝલ.

અય કાશ ગમ મેરા કબી જાયેગા નહીં.—એ રાગ.
અફસોસ હય અફસોસ ખુદા ગઝલ કયું કીયા; ટેક
આયાથા મેં ખુશીસેં દુખી મુજકો કયું કીયા । અફ૦
અય દિલ ધુમેંડ તુંને ભલા એસાં કયું કીયા;
બરખાદ સબ કમાઈ મેરી મુફત કયું કીયા. અફ૦
શબકો ન નીંદ દિનકો બહોત રહેકાર હું;
દિનરાત મુજકો એન નહીં ઝબેદવાર હું. અફ૦
નઝરોમેં ખલકકે તુમે ૪દંદાનેમાર હું;
દરિયાએ દર્દસેં મેં ભલા કયુંકે પાર હું. અફ૦

ગઝલ.

કમખાત્રીપર તું અપને પઅબસ દિલ કયું રેતા હય;

૧ રાત. ૨ બેચેન. ૩ પરદેશી. ૪ સર્પના દાંત. ૫ બેકાયદે.

લિખા જો દુઃખ નસીબમે ઉરકો દુઃખ હોતા હય. અધૂર
સેલાખ^૧ ચરમસે^૨ વહી મું અપના ધોતા હય;
તકદીરમે લિખા જો હય આખર વો હોતા હય. અધૂર

મિલ્લુક—રહા ઉદ્દસલાનો. અરે લાલહેન.

જુઓ આ મિયાં કેવા દીશે ઉદાસ; :

રહેલી હતી જો વિધાની કયાસ.

કરી હોત જો સરસ્વતીને પ્રસન્ન;

તો આ વેળા આવું ન નડતે વિધન.

હતા એ સેનાધિ મોટા રાજમાં;

તે નાહક ફસાયા ફૂડા કાળમાં.

સખખ સર્વે બાધઓ કરો દિલ વિચાર;

અબાણુ નરને કેવો મળેછે ધિક્કાર.

(એમ કહી ધિક્કાર આપેછે.)

બાધઓ જુઓ આ મિયાંસાહેબની શિકલ ! હાથનાં
કર્ચાં હૈયે વાગ્યાં છે. હો ! એમાં કોઇનો દોષ !

ફતેહખાં— ઝીંઝોટી ગજલ.

અયસા તો ક્યા ગુનાહ હુવા પરવરદિગારમે;

શરમિદા હો ગયાહું મેં લાખો હજારમે.

ખરબાદ ઝિંદગાની હુઈ ઇસ દુધ્યારમે;

આહુ^૪ અસીર^૫ હો ગયા દંદાનેમારમે.^૬

કમખખતીપરતું અપને અબસ^૭ અયદિલ તું રોતા હય.

કીધી બડાઈ મેંને તો શાહકી હુઝૂરમે;

હીવાનકો પકડતાહું કોઈ કસૂરમે.

૧ વહેળો પાણીનો. ૨ આંખોમાંથી. ૩ શહેરમાં, ગા-
મમાં. ૪ હરણુ. ૫ કેદ. ૬ સાપના દાંતથી (ઝેરથી). ૭ જે
ફાયદા.

જીતુગા શર્ત ઉસ્સે મેં બેપાર દૂરમેં;

• જલતા હય તન બદન મેરા આતશ તંદૂરમેં^૧. કમ.

આયાયા કિસ ઉમેદસે અબ નાઉમેદ હું;

હાથુસે અપને આપસે રંજે રક્ષીદા હું.

મુદલિસ^૨ હુવા બટકતા હું દામન^૩ દરીદા હું.

દીવાનકી શર્તસે મેં દદે રસીદા^૪ હું.

તન બદન જલતા હય મેરા હાલત ઐયૂબ હે;

બેશરમ મુજકો કીયા ઉશ્કો યહી મતલૂબ હે. કમ.

અપના વસીલા ધન દિનું પરવરદિગાર હે;

તેરે સિવાય અબ ન કોઈ મેરા યાર હે;

જોગી બનકે ફિરલા હું જંગલ^૫ દુધાર હે,

મરનેકે વાસ્તે યહાં, હાઝીર કટાર હે.

કમ.

૧ બઠ્ઠી. ૨ દુઃખ પામેલો. ૩ ગરીબ. ૪ કાટલ લૂ ગડાંવાળો. ૫ દુઃખને પહોંચ્યોહું. ૬ ઐયૂબ પેગંબરના જોવી હાલત. ૭ મુલક.

સમ પીલુ.

હે દૈવા હે દૈવા! શું કહું તુજને? આવો. દુઃખી શાને કીધો છે મુજને.

અપરાધ ક્ષેરો! કીધો મેં તારો, વ્યર્થ કરી દીધો જન્મારો મારો.

હે દૈવ હે દૈવ (ટક.)

બગાઈ કરી બહુ બાદશાહ પાસે, દીવાનને જીતવા કેરી આશો; હે દૈવ.

મુજ મૂર્ખાઈ વિચારું મન, બર્જો બર્જો રાખ થાએ મુજ તન. હે દૈવ.

જોવી ઉમેદે આવ્યો હતો આંહી, ના ઉમેદે તેવું જાવું છે ત્યાંહી. હે દૈવ.

બે હુસ્મત ચૈઆ વિશ્વમાં ફરવું, હજાર ગણું તેધી સાઈ છે મરવું. હે દૈવ.

લલિત ૭૬.

અરર હે પ્રભુ શું હવે કરે, મૂરખ દાસને ના મુજ્યું ખરું;

વનવને હવે જોઈ શું કરે, ઉર કટાર તો મારીને મરે.

નવસહશોર.—અરે મારા મહેરબાન સાહેબ? આપ એવ-
ડા બધા શોકાતુર શાને માટે થાઓછો! જે
ભાવી હોય તે કોઈ પણ કાળે બન્યા વ-
ગર રહેતું નથી.

કહ્યું છે કે:—

અનુષ્ટુપ્ વક્ત.

અવશ્યં ભાવિનો ભાવા ભવન્તિ મહતામપિ

નમ્રત્વં નીલકંઠસ્ય મહાહિ શયનંહરે:

(મહાદેવ અને વળણુ જેવાને ભવિષ્ય વેઠવું પડ્યું તો
તે આગળ પામર મનુષ્યનો તે સ્થો ભાર.)

(હુ સર્પ ક્યાંએથી મુને ડસ્યો રે બ્રાત?) એ રાહ,
લલાટ લેખ વિધિના વૃથા નહીં થશે.

બન્યું ન બન્યું થાય ના પ્રભુ મરણ એ હશે. લલાટ.

હારની ઈચ્છાતણું બળ વિશ્વમાં મહાન;

માનુષી મિથ્યા ઇલાજ તેહ પાસ માન. લલાટ.

આપ ક્યાં નથી જાણતા કે સૂર્યવંશના શિરોમણી
પરમ પૂજ્ય શ્રી રામચંદ્રજી, મહાપ્રતાપી. સત્યવક્તા હ-
રિશ્ચંદ્ર, પુણ્યસ્તોક નળરાજ, યુધિષ્ઠિર આદિ પાંડવો ભા-
વિને પ્રતાપે કેટલું બધું દુઃખ પામ્યા છે, તો તે આગળ
આપનું દુઃખ તે શી ગણતરીમાં? માટે આપ એમનાજ દ-
ષ્ટાંતથી આપનું શોકાતુર દિલ શાંત કરી ધીરજ ધારો

ગરબી.

(મ્હોલે પધારો મધારાજ, માણીગર મ્હોલે પધારો) એ રાગ.

શોકસાગરને કરી દૂર મુરખી ધીરજ ધારો;

થાય મિથ્યા ન ભાવી જરૂર, મુરખી ધીરજ ધારો. ટેક

સાખી

ના કરશો ચિંતા મને, થઈને ચતુરસુખણ;

ચિંતા ચિત્ત ક્યોથકી, થાય દેહ વિષે બહુ હાણ. મુરખી.

ચિંતા ચિતા સમાન છે, દુઃખ બહુ દેનાર;

ચિત્ત તણી ચતુરાધને, રંગરૂપ હરી લેનાર. મુરખી.

વળી આપે જે આપવાતનો વિચાર કર્યો છે, તેતો કે-
વળ મૂર્ખાઈ ભરેલો અઘટિત ને અપયશદાયક છે. કારણ
કે આત્મહત્યાનું પાપ શાસ્ત્રમાં પણ મહાન ગણેલું છે. વ-
ળી કવિ સામળભટ્ટે કહ્યું છે કે:—“જીવતો નર ભદ્રા પા
મશે. મુઆ પ્રછી કો નહિ મળે; આ તકમાં તો ટાળો કરો,
કોઈ દિવસ ઇશ્વર ફળે.”

માટે મારી આટલી પ્રાર્થનાપર રહેમ નહર લાવી વિ-
ચાર કરો. એમ આ ચરણુરજદાસ ચરજ કરેછે.

ફૂંટેહખાં—હાં જનનીં દોસ્ત, ઇસ દુઃખ કે વખતેમેં નેક સ-
લાહ દેતેકે ખાતિર મેં તેરા બડા એહેસાનમ-
દહું. ચૌર તુમારે કહેતે કે મુવાફિક મેંખી પુ-
ખતે ગોર કહંગા.

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—પદ્મપુરીમાં દીવાનનો ઉતારો.

દીવાનજી—વાહ ! શી લીલા જગદીશ્વરની ! હઝરવાર
ધન્ય છે. પ્રભુજી તને તારી અકળકળાનો
પાર વેદ પણ નથી પામ્યા. તો મારા જેવો
તજુવત માણસ તે તારો પાડ કયા શબ્દોમાં
માની શકે ? તારી પરમ કૃપાથીજ માફ ધારેલું
કામ પાર પડ્યું છે. ને ફૂંટેહખાં પોતાના મદ-
થીજ પોતાની પાથરેલી જાળમાં ફસાયા છે.
તેથી મારા આનંદનો આ વખતે પાર નથી.
માટે મારી સપ્રેમાંતઃકરણની આ સ્વરૂપ પ્રા-
ર્થના સ્વીકારવા કૃપાળુ થશો.

રાગ બનબારાનો.

જય કલ્પહરણકરનારા, જયજય જગત્ આધારા. ૨૬.
 બહુ હર્ષ થાય છે મનને. ભૂખ્યો જ મળે જયમ અમને.
 ભક્તનાર સદા ચક્રનારા, જય કલ્પહરણકરનારા.
 ખરિપૂર્ણ થયું મુજ કાળ, પ્રભુ બચાવી મારી જાન;
 જ્ય પક્ષ ગ્રહણ કરનારા, જય કલ્પ હરણ કરનારા.
 વિદ્યાવિજય પ્રગટ તો કીધો, વડો આશ્રય મુજને દીધો;
 કહે કૃપાશંકર ગુણ તારા, જય કલ્પ હરણ કરનારા.

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ.—નરસંગપુરમાં પાદસાહની કચેરી.

(નકીબ પેકારેછે. બાદ દીવાનજી. ફતેહખાં વગેરે
 આવી સલામ કરી બેસેછે.)

દીવાનજી—ખુદાવંદ સેવક છ માસમાં ફતેહખાંને લઇ
 હુઝૂરમાં હાજર થયો છે.

બાદશાહ—દીવાનજી ! કયા અહવાલ હય ?

દીવાનજી—ખુદાવંદ એ ફતેહખાંનેજ પૂછવું જોઇએ.

બાદશાહ—અચ્છા ફતેહખાં તુમ અહવાલ સુનાદો.

ફતેહખાં—લાવણી.

(મુજ ઉપર ગૂઝરી પિતા બાદશાહ જાણી.)એ રાગ.

બેપાર કરનકો ગયા હિમત રખ ભારી;

મેરી બિન પડનેસે નાહક હો ગઇ ખજારી. — ૨૬૦

દાનેશમંદ દીવાન લિખાસ બંદલાકે;

કો આયા જૂઠા નામ આપ ધરવાકે.

કસ્તૂરી ભરકે લાયા નામ આ ભારી;

દો કોસ દૂરસે નજર પડી હમારી.

વો ખરીદ કરનકી બાત દિલ બિચારી. મેરી બિન ૧

સોદા કરકે મેં કરાર એક લિખવાઈ;
 ઉસ્મેં ઉતને તેા ખડી અકલ ચલવાઈ.
 નહીં સમજ્ય ચતલખ કરારકી મેં ભાઈ;
 તેા સખ જિંદગીકી ફાકઠ ભાઈ ચતુરાઈ.
 કહું વિદાદેવીકી બડાઈ ગિનલો ભારી. મેરી બિન૦ ૨
 અખ હો ગઈ ખાતરનિશા મુજકું એસી.
 યે દુનિયામેં નહીં ચીઝ ઇલમકે જોસી.
 બિન ઇલમ આદમી જાનવરસા જાનો;
 સખ સાહેબ મેરી ખાત સચ્ચ કર માનો.
 પદનેસેં ખૂબી દિલમેં રહેતી ભારી. મેરી બિન૦ ૩
 દુનિયા કે સખ કારોબાર મેં વો ઉપયોગી;
 ઓર ખુદાકે ઘરકી ખખર ઉસીસે હોગી.
 બાલકકું બાલકપનસેં ઇલમ સિખલાવો;
 કુવે કૃપાશંકર વો કામ ઉલટ દિખલાવો.
 બિદા તેં સુખમેં સદા રહત નરનારી;
 મેરી બિન પડનેસે નાહક હો ગઈ ખવારી.

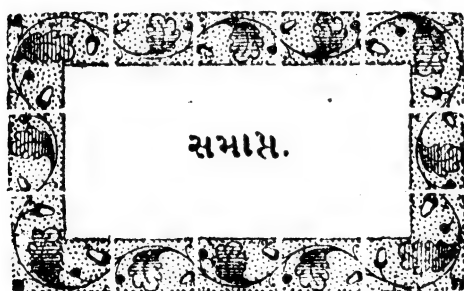
આદર્શાહ—હાં સચખાત, “દુનિયામેં ગરીબ ઓર તવંગર
 રંક ઓર રાજા, ખેપારી, કારીગર, ખેડૂત સખ-
 કો ઇલમ અપને અપને કારોબારમેં ફજીલ-
 ત દેતા હય. આદમીકી ઇનસાનીયત ઇસ્સે-
 હી હય. કયું કે કરીમાંમેંબી એખસઅદી શી-
 રાજીને કહા હય કે.

“ એઇલમ ન તવાં ખુદારા શનાખ ”
 એટલે એઇલમ આદમી ખુદાકો પહેછાન સ-
 કતા નહીં હય. ઇલમ બિના આદમી હેવાનકી
 મિસલ આપકી સારી જિંદગી નાહક ખરખાદ
 કરતા હય. એઇલમ આદમી ખરકે મુવાદિક
 હય એસી મેરે દિલકો પક્કી ખાતિરનિશા
 આજકે દિનસે હુઇ હય. અખ મેં સખ ભાઈ-

ઝોં કો ઇલમ સીખનેકી ^૧ઇલતમાસ કરતાહું
 ઝૌર મેં ઉમેદ રખતા હું કે મેરે કહેનેપરંસ
 બ લોક ^૨મુનસફી કરેંગે. ઝૌર અપને લડકે
 બાલોંકો અચ્છી તરાહસે ઇલમ પડાવેંગે.

સલામ

સલામ સૌને સાર, સજ્જનો સલામ છે આ વાર.
 મહેર કરીને આપ પધાર્યા, તસ્દી લઈ અપાર. સજ્જ.
 અમૂલ્ય કાળ અહીંઆં રોક્યો, અતિ થયો ઉપકાર. સ.
 અસત્ ^૩પથે સેનાપતિ ચાલ્યો, ^૪વિમુખવિદાધાર. સ.
 ફજેતી ફતેહખાંની થઈ ગઈ, અભિમાનેજ અપાર. સ.
 વિદ્યાપક્ષ ધર્યો દીવાને, ઉતર્યો જઈને પાર. સ.
 ફારસ વિદ્યાવિજયતણો આ, ભજવ્યો મતિ અનુસાર.
 વિદ્યોત્તેજક ^૫વિદ્વાન મંડળ, આ રીતે બહુ વાર. સ.
 મળજો કૃપાશંકર માગેછે, કરી વિનતી આ દાર. સ.

૧ ચરજ. ૨ ઇનસાફ. ૩ રસ્તે. ૪ વિરક્ષ, ઉલટો.

૫ વિદ્વાન મંડળી.

(ઈનામના મેળાવડા પસંગે ગાવા માટે.)

મારા પિતાશ્રી મુરખી રા. રા. દયાશંકરભાઈની
રચેલી કવિતામાંથી

પરચૂરણ કવિતા.

પદ રાગ કલ્યાણ.

હે દયાનિધિ પ્રભુ કર દયા અતિ,
આર્યબંધુઓને આપ ઈશ સન્મતિ; ટેક.
આર્યોનું આર્યત્વ અરે, અજ્ઞાને લૂટ્યું ને;
પૂર્ણ કૃપાથી શ્રી પરમેશ્વર, પાછું આણી દે. હે દયા ૧
નીતિ ભક્તિ દેશપ્રીતિ, દેશીઓને દે;
આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ, સઘ હરિ લે. હે ૨
દિન દિન દેશોત્તતિને કાળે, દિલમાં ધારી હામ;
તન મન ધન કુરબાન કરે જન, સ્વદેશસેવા કામ. હે ૩
કચ્છ દેશ બેશ બનજો, પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત;
વિદ્યાનો વિનોદી હુન્નરકળા વિષે વિખ્યાત. હે ૪
શૂર પૂર નેક ટેક, નીતિ રીતિ ન્યાય;
સ્વદેશનું અભિમાન એનાં, બાળોમાં દેખાય. ૫
સાહસક વ્યાપારી શૂરા, મુલક મહીં મશહૂર;
કારીગર કોડીથી^૧ કેવું, મન દીશે મગર. હે ૬
પ્રખ્યાતિ પૂરી એ રીતે, કાર્ય સકલમાં થાય;
તન મન ધન આબાદી સાથે, બળ બઢાદુરી પસાય. હે ૭
નકશી કામો ઠામે ઠામે, પામ્યાં નામ સુરીત;
હુન્નરની બક્ષીસો બીજી, આપો આણી પ્રાત. હે ૮
સત્ય સુધારો પામો નિત્યે, વાયુ વેગ પ્રસાર;
બોદી ફેશનની ફિશિયારી, - નો થાળે નિસ્તાર. હે ૯

કરિગરી હુન્નર વ્યાપારે, શ્રદ્ધિ વધતી ચાય;
 વિનયવિનય શ્રીકૃષ્ણ ભૂપનો, વિશ્વમહી વખણાય. હે ૦ ૧૦
 રાય પ્રજનોદિન દિન વધતો, વધતો આજે પ્રેમ;
 ખુદાવિંદ અમ બાવાશ્રીને, સદાય રાખો ક્ષેમ, હે. ૧૧
 શ્રી કૃષ્ણાસી થઈ હુલાસી, -કરથી દે આશીશ;
 કયાશંકર દિલ કેરી અરજ સંજો કરો જગદીશ. હે ૦ ૧૨

૩૦મી કેળવણી આપવા વિષે.

પદ. રાગ ધનાશ્રી.

ઓ ! નરનારી ! વિદ્યામૃતનું પાન કરી દ્યો ધ્યાનથી;
 છે શુભકારી બહુ તે માટે સાધી દ્યો સન્માનથી. ટક.
 નિજ કર્તવ્યો આ સંસારે; વિદ્યાથી સહજ બને ભારે;
 મન પિછાણુ નર તનની ત્યારે. ઓ નરનારી ૦
 થોડાં લેખાં ને આંક બધા; વર્ણો ખતનામા ને હુંડી કદા;
 ફૂંસીધો તે સાથ ભણેજ સદા. ઓ નરનારી ૦
 ભણુતર એટલું જે પૂર્ણ ગણે, ભણુવા વિશેષ ન જરૂર ગણે;
 તે પાચો પડતીતોજ ચણે. ઓ નરનારી ૦
 પાશરામાં પેલી પૂણી એ ખરેખરી તો થઈ બોણી;
 અમાને તેને પૂર્ણ ગણી. ઓ નરનારી ૦

નકચમાં થોડાંક લેખાં, આંક, ખત, હુંડી અને સી-
 ઘો ગામડી નિશાળમાં ભણાવી કોઈ દુકાને ખેતી છોકરો વ્યવ-
 હારનું કામ ચલાવી શકશે માટે એટલું ભણાવવું બસ છે એમ
 ગણુનારા માવીત્રો ઘણા છે તેમને માટે આ કથન છે.

ફૂંસાપ નામના ઋષિયે કાતાંત્ર નામે વ્યાકરણ અથ-
 વા કલ્પ વ્યાકરણ રચ્યું છે, તેની અહિયાં પાંચ સંધિનાં
 સૂત્રો છે તે માંહેના પહેલી સંધિના સૂત્રોના અપભ્રંશ રૂપને
 કૃષ્ણ કાઠિયાવાડની ગામડી નિશાળવાળા સિદ્ધે કહે છે.

જન સઘળા જો વિચારજ એ, દુનિયામાં સર્વ સ્થલે ધારે;
આ જમત જને જંગલોં ત્યારે. ઓ નરનારીં

ચોડું ભણતર છે ભયકારી, એ વાત શાસ્ત્રમાં પોકારી.
તે તમે જરમાં નવ ધારી. ઓ નરનારીં

જો આળકનાં દુઃખને કાપો, તે જાંચી કેળવણી આપો;
જેથી દળશે ત્રિવિધિ તાપો. ઓ નરનારીં

વિદ્યાનો પ્રતાપ.

ખગોળ ને ભૂગોળ માપિયા, શોધ્યો હિમગિરિનો વિસ્તાર,
સૂર્ય શક્તી સાગર વાદળ વળિ, ગૃહ મુતિનો માખેનો વિસ્તાર;
લેખન લાંચન વિવિધ હુન્નરો, છે વિદ્યા દેવી આભાર;
વરતાતું કંઈ મથી વિશ્વમાં, શું વિદ્યા હળુ છે કરનાર. ૧
વૃદ્ધિ ઉષ્ણતા હવા મપાયાં, અંતર ગૃહતારાનાં જ્યાંય;
વૈદકવિદ્યુતશિલ્પશોધ બહુ, જન ઉપયોગી ધણા જણાય;
ટેલીફોનને ટેલીગ્રાફથી, ચિત્ત ચક્રિત નિશ્ચે ચાનાર.

વરતાતું ૧

અગ્નિ વરણ વાયુવશ કીધા, જે વરતે આજ્ઞાનુસાર;
દેવ આપણા વશ થયા ત્યારે, અન્યતણા તો ક્યા છે ભાર;
સઘ સાળવીં સોનીનાં કામો, સંચે સહજ બન્યાં શ્રીકાર.

વરતાતું ૩

પોથી ભાગવતકેરી પ્રથમ જ્યાં, સો રૂપિએ મળવી મુશ્કેલ;
દશ પંદર રૂપિયા ખરચતાં, એજ થઇ પડો મળવી સહેલ.
લાખ લહીયા લોકતણી તો, પ્રેસ થતાં ટળોં છે દરકાર;

વરતાતું ૪

ડોશોં દળે દિનરાત મથીને, ભાગ્યે દળણું પાલી પાંચ;

વરાળ વાયું વરણ ચક્રી ત્યાં, પલમાં દળોં આપે મણુ પાંચ;
કહે થાય કાસદો કદી, વીજળોં વેગે ખળરો કરનાર;

વરતાતું ૦ ૫

માઘં ગાડી અશ્વ ઉંટ ઇત્યાદિક, વાહન વિવિધ પ્રકાર;
ખટ માસો જનતાં જ્યાં થાતા, ત્યાં ખટ દિવસે જન જનાર.
આખખોટ ને આગગાડીયે, મુસાફરી થઇ સહેલ અપાર;

વરતાતું ૦ ૬

પ્હોરણુ જેને હતાં પાંદડાં, ખાવાને વનનાં ફળફૂલ;
ફતા જંગલી જન જે ઝાઝા, તેજ પડ્યા થઇ આજ અમૃત્ય.
સરદારી સર્વેની ભોગવે, એ વિદ્યા બળથી શ્રીકાર;

વરતાતું ૦ ૭

સરસ્વતી સેવન સંસારે, સર્વ સાર માંહી છે સાર;
વિદ્યાભૂષણ અંગે ધરવા, અંતર આધક ધરો સૌ પ્યાર.
દયાશંકર શ્રમ વિદ્યા વધવા સફળ કરો સ્નેહે કિરતાર.

વરતાતું ૦ ૮

મારા પિતાશ્રી રા. રા. દયાશંકરભાઈએ રચેલ.
 શ્રી કચ્છ ભૂપતિ શ્રીમન્ મહારાજધિરાજ
 નૃપ ખેંગાર યશવર્ણનમાંથી.

વૃજભાષાની.

સંવત ૧૯૫૫.

જન્મગણેશ્વર મંગલપુષ્પાંજલી.

દોહા.

કુલ છત્રિન શિર છત્રપતિ, ખુદાવિંદ ખેંગાર;
 કર્ણાસિંધુ કૃપાયતનુ, ચંદુકલકે શૃંગાર. ૧

સંવત શર શર ગૃહ શાશ, શ્રાવન શુકલદિ માસ;
 ત્રયોદશી રવિવારકી, શોભા બર્ની ખાસ. ૨

કવિત.

૧આનીહુંકો ખાસ હૈ તો, ૨જલજનિવાસ નાંહી,
 ખાસ ૩ઉભે સંગ જ્ઠેના, ૪અમિત ઉદારતા;
 આય મિલે સરસ્વતી, લક્ષ્મી ઐ ઐદાર્ય જોયે,
 સુજનતા હીન હોવે, લોગ યોં ઉચારતા;
 વિરલે પ્રતાપી ચાર, અસ્તૂ સંગ પાવે કોઉ,
 ન્યૂનતા ખિચારશીલ,—ખુદ્દિકી ખિચારતા;
 પાંચો યે પદારથ કો, સંગ ના અસેહૈ ખિશ્વ
 અસે **શ્રી ખેંગારજીમે**, ખિદિત યહ ખારતા. ૥૧૫

ગાજત નગારે ધન,—૬ગાજજ્યું બહાદુરકે,
 સુભટ સમૂહ સાવ-ધાન દરસાત હૈ;

૫અઝમ કે ભૂપ હિંદ-વાન હૈ રાખી તુમ,

૧ પ્રાગમનંદ સંદેહોઅ, નંદ અધિકત હૈ;
 બ્રહ્મટી બિલોડી બંક, શંક સૂખે સાહિબકોં,
 ધ્વજ દહરાત સંગ, શત્રુ થહરાત હૈ;
 નૃપતિ સુજન રૂપ-ગુન કે રનિધાન ઉપેખ,
 શંકર હયાકો દિલ દેખી હરખત હૈ.

૥૨૧૧

* * * * *

દોહા.

અચલ તપ દ્રુવલગ રહો, જળલગ ૧ મહોં અહિ^૫શીશ;
 રહો અચલ ખેંગાર^૨, ૩ સંતત યહ આશીશ.
 સુખ સંપતિ બાદો સરસ, આન ફિરો ચહુ ૭ ઓર;
 કુશલ પુત્ર પરિવાર યુત, યદુકુલમનિ શિરમોર.
 જન્મોત્સવ ત્રય ૮ ૩ તીશકો, વર્ષ મુખારક ખેશ;
 તનમનસુખવૃદ્ધિ કરો, શંકર હયા મહેશ.

સંવત ૧૮૫૫

દીપોત્સવી મહોત્સવ મંગલ પુખાંજલી.

કવિત.

કેધોં ન્યાય રોશનીકી, રોશની પ્રકાશી બાસી,
 પ્રજા પ્રાણ કનકલ'તાકી પ્રેમ પાલિકા;
 ૧ ભૂત ૨ હૃદયાબ્જ પણ, નીમક બળયવેકોં,
 ૩ ભાસ્કર હુકમ તાકી કિરણ પ્રણાલિકા;
 શંકર હયાસોં કહોં, ઉપમા અનૂપ તાકી,
 કીરતી ૪ સુરાંગનાકી, સમૃદ્ધિ ૫ વિશ્વાલિકા;
 નૃપતિ ખેંગાર દીપ ૬ ઉત્સવકે ઘોસ ૭ બની,

૧ પ્રાગમલ્લજ બહાદુરના કુંવર. ૨ ભંડાર. ૩ ભો.
 ૪ પૃથ્વી. ૫ શેષનાગ. ૬ હમેશાં. ૭ તરફ. ૮ નોકરવર્ગ. ૯
 હૃદયરૂપી કમળ. ૧૦ હુકમ રૂપી સૂર્ય. ૧૧ દેવતાની સ્ત્રીઓ.
 ૧૨ વિસ્તારી. ૧૩ દીવાળી. ૧૪ દિવસ.

રાજ્યદીપમાલિકા કે ૧૫ઓજ ગુનમાલિકા.

૧

ભાવાર્થનું ગૂજરાતી કવિત.

રાજ્ય ન્યાય રોશની, પ્રકાશી ખાસી ખાસ છે કે,
પ્રેમી પ્રજા પ્રેમલતા, હેમની શું પાલી છે;
ભૂત્ય હૃદયાળુ પણ, નીમક બળવવાના,
ભાસ્કર હુકમ કેરી, કિરણ પ્રણાલી છે;
શંકર દયાથી ભણે, ઉપમા અનુપ આ શું ?
કીરતી સમૃદ્ધિ સુરઅંગના વિશાલી છે.
નૃપતિ ખેંગાર શ્રી સવાઈ રાજ્યદાર આજ,
ઓજ ગુણ આલી શત્રુ, -સાલી આ દીવાલી છે.

ટોહા.

ચંદ્રકુલ ભૂપત ભૂપતિ, મહારાજ અધિરાજ;
ખુદાનંદ ખેંગારજી, સખ છત્રિન શિરતાજ. ૧
તપ અચલ ધ્રુવ લગ રહો, બિનય બિનય સખ ઠોર;
તન મન સુખયુત સર્વદા, આન દિરો ચહું ઓર. ૨
કુશલ કુંવર પરિવાર સહુ, પ્રબલહૃદી બહો પ્રતાપ;
યસ ધન દીર્ઘાયુ બહો, પ્રેમહૃદી પ્રજા અમાપ, ૩
વિક્રમ સંવત ભક્તિ ભૂ, શર શર સાલ પ્રકાસ;
રવિવાર મંગલ મહા, દીપોત્સવી દિન ખાસ. ૪
કાવ્ય પુષ્પ પુષ્પાંજલી, અર્પહું ધરી હુલાસ;
દિન દિન દિલ મધ્યે રહો, શંકર દયા નિવાસ. ૫

ગુજરાતી ભાષાની.

મહારાવ શ્રી આગમન પ્રસંગ.

દોહરા.

ચક્રાર ઇચ્છે ચંદ્રનો, લેવા દર્શન લાભ;
 ચાતક દૃષ્ટિ નિજ તણી, ખેંચે છે ભણી આભ.
 દાદુર આતુર હોય છે, પરિજન માટે જેમ;
 દર્શન ઇચ્છે આપનું, ગામતણા જન એમ.
 નટ જ્યમ દોરી ઊપરે, ધારેછે નિજ મન;
 ખમા ખમા મુખથી વદી, રૈયત થાય પ્રસન્ન.
 પધારિયા પ્રેમે કરી, શ્રી કચ્છના ભૂપાળ;
 જય જય જયકારો અતિ, જીભે ઉચરે બાળ.
 દીવાળીથી દશગણો, જનને મન આનંદ;
 વીવાથી કે તહેવારથી, બને જેમ સુખવૃંદ.
 ચોક ચક્રિયાં સાફ બહુ, હાટ બન્યાં શ્રીકાર;
 વિવિધ સ્થળે દીપકતણી, હાર પરમપ્રિયકાર.
 આતશબાજી ઊડતી, રાત વિષે પુર બહાર;
 લંકા કે વન વૃંદનું, દૂરે સળગ્યું ધાર.
 ક્યાશંકરે વીનતી, વદી ધરીને પ્રેમ;
 ઈંદ્રપુરી સમ આજની, રચના થઇ છે એમ.

રાગ ઇંદ્રસભાનો.

ભવ્ય ભલી રચના થઇ, શેરતણી આ વાર;
 ખુશી ખૂણી સર્વે સ્થળે, બ્યાપી રહી અપાર.
 પંચકોશીના લોક સૌ, દીસે આવ્યાં આજ,
 દર્શન શ્રી મહારાવનાં, કોડે કરવા કાજ.
 ગિરદી તો એવી મળી, જનથી ઉભર્યું ગામ,
 ખાલી જગ્યા ખોળતાં નમજે કંઇયે નામ.

તરિયાં તોરણુ બાંધિયાં, સર્વ ઘેરે ઘેર

- વિજયવાવટા ઊડતા, દીશે ઠેરે ઠેર
નાકાં નવત્ર રચ્યાં દિસે, સ્થળ સ્થળમાંહિ વિશેક,
સુવર્ણના અક્ષર થકી, આશીર્વચન અનેક.

૫૬.

શરદ રેન ઝુક રહી બનમેં સો મુરલી અધરધરી રે? એ રાગ.
મહારાઓ ખેંગારજી કેરાં દશનથી દુઃખ જાયરે. ૨૬
કોટિ સૂર્ય કંઠે સરીખું, રૂપ બન્યું છે અથાગ રે;
વિવિધ ભાત આભૂપણુ સજિયાં, જરિયનનો પોશાગરે.

મહારાવ૦ ૧

હાર હીરામણિનો ઉર ધાયો, કંઠે મોતીમાળરે,
બાંધ બાળુબંધ વીંટી હાથે, દીશે ઝાકઝમાળરે. મહારાવ૦ ૨
દિલ ઉલટ ધરી વિદ્યામૃતનું, પાન કર્યુંજ વિશેપરે !
ઉત્તમ સદ્ગુણુ સૌ સાંપડિયા, જ્ઞાન મેળવ્યું બેશરે. મહારાવ૦ ૩
નમ્ર વિનયી વર્ણી શાંત સ્વભાવે, બહાદુર બુદ્ધિનિધાનરે;
નીતિમાન વિદ્વાન વડાઉર, લેશ નહિ અભિમાનરે. મહારાવ૦ ૪
દીનજન બધૂ દયાના સિંધુ, ગૌઆણુ પ્રતિપાલરે,
ધર્મધુરંધર ગુણુ ગંભીર, જનસુખકારી ભૂપાલરે. મહારાવ૦ ૫
પ્રજ્ઞતાણું હિત અંતર જેને, સદાકાળ દેખાયરે;
સુત વાતસલ્યભાવથી રક્ષણુ કરવા મન હરખાયરે. મહારાવ૦ ૬
અધિક હોંશ હૈયામાં એવી, દેશ બને ત્રીકારરે;
દયાશંકરે હરખી અખ્યો, નૂતન કવિતા હારરે. મહારાવ૦ ૭

હરિગીત છંદ.

નિષ્પક્ષપાતે ન્યાય નિર્મળ, પ્રજ્ઞનો પ્રેમે કરે,
શાર્દૂલ બકરી^૧ એક સ્થળમાં, પાન જળનું આદરે;

પરદુઃખભંજન કાજ વિક્રમના સમી દૃઢતા ધરે,
 એવા રૂડા મહારાવ શ્રી ખેંગારજી બહાદુર ખરે. ૧
 મદ મોહ મત્સર કામ ક્રોધજ, લોભ એ પદ વેરીને,
 સમ દમ સુભટને સાથ રાખી કેદ કીધા ઘેરીને;
 કરૂં અલ્પ લેછ બહુ લાભ દઇ પોષણ પ્રજનનું તો કરે,
 એવા રૂડા મહારાવ શ્રી ખેંગારજી બહાદુર ખરે. ૨
 વિધવિધ સુધારાતણાં વૃક્ષો કચ્છમાં વધવા ધણાં,
 તનમનચકી શ્રમ ખૂબ લેવામાં નથી રાખી મણા;
 બહુ લોકહિતનાં કામ કરવા હામ અતિ અંતર ધરે,
 એવા રૂડા મહારાવ શ્રી ખેંગારજી બહાદુર ખરે. ૩
 નિજ અમલની સઘળી પ્રજાને નિત્ય નિરખે નેહથી,
 વાતસલ્યભાવ વિશેષ ધારી ઉદય ઇચ્છે એહથી;
 શ્રમ લેછ બહુ નિજ લક્ષ નિત્યે રાજ્ય કામોમાં ધરે,
 એવા રૂડા મહારાવ શ્રી ખેંગારજી બહાદુર ખરે. ૪
 છે કેળવણીના કૃપા* શ્રી કચ્છભૂપ એમ પ્રમાણિયે,
 ચંદુભાણુ છે યશખાણુ શુંજ વખાણુ કરિયે વાણિયે.
 રાજ્યાધિકારી દેશિયોમાં પકિત એ પેલી ધરે,
 એવા રૂડા મહારાવ શ્રી ખેંગારજી બહાદુર ખરે. ૫

ગીતિ.

બળ કળ બુદ્ધિશાળી, દિલ મમતાળી પવિત્રતા ભારી;
 શું વરાણું હું આજે, ટૂંક મતિ નહિ કંઠી શકે મારી. ૧
 ખેંગારજી નૃપ શાણા, છો સુખદાતા રંકતણા ભારી;
 દિનદિન ચડતી થાજે, હયા ઉમંગે અધિક વિસ્તારી. ૨

૨ જકાતવેરો. * કૃપા-અર્થાત્ જોમાં જાડી કેળવણી
 છે એવા. † જાદવ વંશના સૂર્ય.

દાહરો.

ખુદાવંદ ખેંગારજી, કેશરિ-કચ્છ મહાન;
દિન દિન પ્રતિ ચડતી કરો, શંકર દયાનિધાન.

લાવણી.

, શુભચમનના રાગની.

- મહારાવ દિલ દરિયાવ રાવખેંગારે,
પરિપૂરણ કીધી હોંશ પ્રભની પ્યારે;—ટેક.
દર્શનનો દુર્લભ લાભ દિવ્ય તો દીધા,
નિજ અંતરનો વર્ણો પ્રેમ પ્રગટ બહુ કીધો.
ચદુવંશ^૧ વડો અવતંશ^૨ દીપાવ્યો ભારી,
લધુ^૩ વયથી લીધી કેળવણી સુખકારી;
ધરી દેશસુધારાતણી હોંશ હિયભારે, મહારાવ. ૧
છે નીતિવંત અત્યંત ન્યાયો પણ પૂરા,
જે યુદ્ધ પ્રસંગે પાર્થસમા^૪ છે શરા;
• દાતાર કર્ણ^૫ નિરધાર યુદ્ધિષ્ઠિર ધર્મે,
વર્ણો લીખખિતા જ્યમ ખરા ક્ષત્રીને કર્મે.
ઉદ્ધટાવ્યો ઉઢધી^૬ હર્ષતણો આ વારે, મહારાવ. ૨
ઉત્તમ અનુભવ સંગાય ચાતુરી સારી,
પામ્યા પંડે પ્રખ્યાત હોંશ બહુ ધારી;
વિદ્યામૃતકેરું પાન વિશેષે કીધું,
કરો દેશાટન બહુ દેશ માન શુભ લીધું.
કરો મુક્તાકાત બહુ યોગ્ય નરોની હારે. મહારાવ. ૩
બહુ વિકટ કર્મે જે રાજકાજ કરવાનું,

૧ જાદવવંશ. ૨ ઉર્જ્યો. ૩ નાની ઉમર. ૪ અર્જુન.
૫ કુંતીપુત્ર કરણ રાજા. ૬ સમુદ્ર.

“રંજન રૈયતને કરી ચિત્ત હરવાનું.”

તે યોગ્ય થવાને યોગ્ય યોગ્યતા પામ્યા,
જેથી જગમાં જશપુંજ^૧ આપના જામ્યા.

રૈયત સુખકારી કાર્ય કર્યાં છે ભારે,

મહારાવ દિલ દરિયાવ રાવ ખેંગારે.

૪

સવૈયો એકત્રીશો.

રવિમંડળમાં રવિ^૨ વિચરેછે, નિજ ગૃહગણતી^૩ સાથે જેમ,

રાજ્યમંડળી આપતણી સૌ, સાથે આજ પધાર્યા એમ.

પ્રજાસ્થિતિ પ્રત્યક્ષ નિરખવા, પધારિયા કચ્છના મહારાજ;

ઘણી ખમા ખેંગારજી બહાદુર, ઉચરે આલમ એક અવાજ. ૧

દોહરા.

ઘણી ખમા ખેંગારજી, ખમા ચદુકુલભાણ;

ખમા ખમા મહારાવને, ખમા ચતુર સુખાણ.

ચિરંજીવ મહારાવ શ્રી, ખુદાવંદ ખેંગાર;

રાજતેજ ઝાંઝિ વધો, જન ઉચરે જયકાર.

રાવ કચ્છના ને પ્રજા, પરસ્પરે બહુ પ્રેમ; •

ધારી નિજ અંતર વિષે, રહો સદાએ ક્ષેમ.

સુખ સંપતિ દંપતિ લહો, દિન દિન વધતા લાવ;

દયાશંકરે હર્ષાને, વહો આશિષ ધરો ભાવ.

કન્યાઓ સાડ.

ગરબી-ધનાશ્રીની.

મહારાજે અમપર આજ, મહેર અતિ કીધી;

દુર્લભ દર્શનનો લાભ, દૈ તસ્દી લીધી. મહારાજે ૦ ટેક.

કમળ ઝૂલે જ્યમ રવિ દર્શનથી, પોયણી દેખી અંદરે;

આ નગરીનાં વૃંદ વસ્તીનાં, પામે ત્યમ આનંદ. મહેર અતિ. ૧

સાગર શશિદર્શનને ઇચ્છે, ત્યમ સર્વે નરનારે;
 પ્રતિ ધામથી ધાયાં આણી, ઉલ્લટ ઉર અપાર. મ્હેર૦ ૨
 પરમ દયાળુ, બહુ મમતાળુ, સદ્ગુણધારી નરેશરે;
 લઘુ વયમાં વિદ્યાગુણ પામી, ખામોં નરાખી લેશ. મ્હેર૦ ૩
 રાજપિતાના લાયક સદ્ગુણ, મેળવિયા ગુણધીરરે;
 મૃગયાકસરત ન્યાયનિપુણુ થૈ, બન્યા બહુ શૂરવીર. મ્હેર૦ ૪
 જગદીશ્વરને પ્રણામી પ્રીતે, કરિયે એ ઉચ્ચારરે;
 હાલત અમ અબળા નતિની, કરો સદા શ્રીકાર. મ્હેર૦ ૫
 મહારાવ ખેંગારજી કેરો, થજો સદા જયકારરે;
 સુખ સંપતિ અતિઈશ્વરઆપો, દયાશંકરનિરધાર. મ્હેર૦ ૬

ગરબો.

“રઘુપતિ રામ હૃદયમાં રે’જોરે.—એ રાગ.

સહુ ખેનોં આજ હવે આવોરે, કચ્છાધીશ મોતીએ વધાવો;
 મહારાજા. ટેક.

જીવો ખેંગાર ખહાદુર બંકારે, શત્રુ ઉરમાં ધરે જેની શંકારે;
 જગેં જામ્યા જેના જશડંકા, સહુ૦ ૧

બહુ જીવે પ્રજા પ્રતિપાળરે, નિત રૈયતની લે જે ભાળરે;
 પ્રજા પાળે ગણી નિજ બાળ. સહુ૦ ૨

ન્યાય નીતિની રીતિ છે સારીરે, વશ્યું ગંપણુ દિલ દાસે ભારીરે;
 તે સૌ રૈયતને સુખકારી. સહુ૦ ૩

કામ ક્રોધ આર વશ કીધારે, ઉચ્ચ સદ્ગુણુ દર્શાવી દીધારે;
 રામ રાજ્યના લાવા લીધા. સહુ૦ ૪

મંત્રીમંડળ રાખ્યું તપાશીરે, છે જે અધિક વિદ્યાનું વિલાપીરે;
 ખ્યાતી ખાસી જગતમાં પ્રકાશી. સહુ૦ ૫

સદા અચળ તપો તમ રાજરે, થાય પૂરણુ ઇચ્છિત કાજરે;
 બાળા આશિષ આપીયે આજ. સહુ૦ ૬

જગ ઉજવળ કીરતી જામેરે, ભાત આતતણું સુખ પામેરે;
 દયાશંકર કે' દુખ ધામે. સહું ૭

રાસિકો.

અમદાવાદ નામે આજ શેર છે સાફરે.—એ રાગ.
 બડ જીજનખરીના ભૂખ, જશ બહુ જામેરે;
 વધી દિનદિન અધિક પ્રતાપ, સુખ સૌ પામેરે. ટેક.
 ચદુવંશ ઉજગર આપ, નૌતમ નાગર છે;
 વળી વિદ્યા વિનય વિવેક, સદ્ગુણ સાગર છે.—
 છે ન્યાય નીતિની ટેક, જન હિતકારીરે;
 આનંદે મન ઉભરાય, નિરખી ભારીરે.
 છો કેળવણીના કૂપ, જીજ ભૂપ ભારીરે;
 સત્કર્મતાણાજ સ્વરૂપ, મંગલકારીરે.
 રહો અવિચળ આતમ રાજ, બહુ સુખકારીરે,
 દે રૈયત આશીર્વાદ, પ્રતિદિન ભારીરે.
 હે ઇશ ! અરજ મુજ દિલમાંહી ધરજોરે;
 મહારાવ ખેંગાર સહાય, નિશ્ચિન કરજોરે.
 કહે દયાશંકર કર જોડી, દુઃખ હરનાસરે;
 રહો અવિચલ શ્રીખેંગાર, ભૂપ અમારારે.

નહેર ખબરમાં છાપેલાં પુસ્તક સંબંધે

કેટલાક અભિપ્રાયો.

શબ્દાર્થ કોષ વિષે.

મે. રા. રા. રા. બા. ગોપાળજી સૂરભાઈ કાઠિઆ-
વાડના માણ આ. એ. ઇ. સાહેબ તરફથી

તા. ૧૮-૧૨-૮૬

તમારા લખવા પ્રમાણે તેમાંના (શબ્દાર્થ કોષના) ત્રણ પ્રકરણો વાંચતાં તમે કહણુ શબ્દોનાં મૂળ પર્યાય, તથા વિ-
શેષ સમજણુ ધણી સારી આપી છે તેથી તે. શીખનાર
તથા શીખવનારને તે ગ્રંથ ઘણો ઉપયોગી થશે એમ
જણાય છે.

x x x

આગળની પેઠે છૂટ હોત તો જરૂર એ ઉપયોગી ચો-
પડીની ધણી પ્રતો અપત ખરી.

તમે આ ચોપડી બનાવવામાં ધણી સારી પદ્ધ-
તિ વાપરી છે એથી જણાય છે કે તમે ઘણા સોધક અ-
ને ભાષામાં સારૂ જ્ઞાન ધરાવો છો.

લી. ગોપાળજી સૂરભાઈ.

રા. રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામ

એ. ગૂ. શા. પત્રનો અભિપ્રાય.—

ગૂજરાતશાળા પત્ર પુ. ૨૬. આગષ્ટ સન ૧૮૮૭

અંક ૮ પૃષ્ઠ. ૧૭૫.

શબ્દાર્થ કોષ—(હિંદુલોકના ટૂંકા ઇતિહાસનો) સ-

ખનાર દયાશંકર શામજી, ત્રવાડી તાલુકાસ્કૂલ માસ્તર અં-
ન્નર કચ્છ. શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ, પર્યાય તથા સમ-
જ્ઞુતી આપવા પાછળ સારી મહેનત લીધેલી જ-
ણાય છે અને અમે ધારિયે છિયે કે જે મહેતાજીઓને
હંટરકૃત ઇતિહાસ શીખવવો હોય મુશ્કેલ થઇ પ-
ડ્યો છે તેને એ જરૂરી તથા કીમતી મદદ આપશે.

ભુદ્ધિપ્રકાશ જાનેવારી ૧૮૮૭ પુસ્તક ૩૪ મું અં-
ક ૧. પૃ. ૨૧

૩ “ હિંદ લોકોના ટુંકા ઇતિહાસનો શબ્દાર્થકોષ. ” લ-
ખનાર અંન્નર તાલુકા સ્કૂલમાસ્તર દયાશંકર શામજી ત્રિ-
વાડી ડેમી આરપેજી પૃષ્ઠ ૮૨, કીમત સાડાછઆના. હંટરકૃ-
ત હિંદલોકના ઇતિહાસના ગૂજરાતી ભાષાંતરનું પુસ્તક સર-
કાર તરફથી પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે અને તે નિશાળોમાં
શીખવવામાં આવેછે. એ પુસ્તકમાં કેટલાક શબ્દો એવા છે
કે નીચલાં ધોરણુ શીખનારને ઝટ સમજાય નહિ તેવા શ-
બ્દોના અર્થ, વ્યુત્પત્તિ અને સમજ્ઞુતી આ પુસ્તકમાં છે.
પ્રકરણુવાર વિષય લેઇ તે વિષયમાં એવા જે શબ્દો આ કો-
ષકારને જણાયા તે દાખલ કરેલા છે તેથી જોનારને સારી
સુગમતા પડે તેવું છે. નિશાળમાં શીખવવાનાં પુસ્તકોમાં આ-
વતા શબ્દોના અર્થ વગેરે શિક્ષકોએ નિશાળીઆને તેમની
નોટબૂકમાં લખાવવા જોઇએ. આવા કોષને આધારે રેહેવું
જોઇએ નહિ પરંતુ જે મહેતાજીઓ પ્રમાદથી અથવા ઓ-
છા જ્ઞાનથી તેમ કરી શકતા ના હોય તેમને આવાં પુસ્તક
ધણાં કામનાં થઇ પડે. નિશાળોની લાઇબ્રેરીઓમાં આવા
કોષનો સંગ્રહ રેહેવો જોઇએ. ખનાવનાર પાસેથી આ પુ-
સ્તક મળશે.

કચ્છ શાળોપયોગી દેશીહિસાબ તથા કોષ્ટકાવળી વિષે અભિપ્રાયો.

રા. રા માંડવી કસ્ટમ દરોગા જેશંકર દલપતરામ
તરફથી,

માંડવી સં. ૧૯૫૨ ના અશાહ શુદ્ધ ૪.

વિનયસંપન્ન રા. રા. મેહેરઆન દયાશંકરભાઈની સેવામાં,
વિનંતિ કે આપની અમૂલ્ય ભેટ પોતી છે. આપ કેળવ-
ણીખાતા ઉપર મમતાળુ નિર્દેશાની રાખવા ઉપરાંત આવા
અંથો માર્ગે પણ દેશની સેવા બજાવો છો એ વિદ્વાનવર્ગ-
ના અગ્રેસરને જાણતું છે. વિદ્વાનની ખૂબી વર્ણન કરવા
માત્ર કવિજ શક્તિમાન હોય એટલે મારા જેવાએ તેવી
કોશિષ કરવી તે હાસ્યજનક થવાની દેહેશત ઉપજાવેછે એ-
ટલે તે બાબતમાં મૈન્ય ઉત્તમ છે.

માંડવી તા. ૭ મી જુલાઈ ૯૪

સદ્ગુણ સંપન્ન પ્રીય ભાઈ દયાશંકર.

તમે કૃપા કરી તમારાં રચેલાં પુસ્તક (૧ કોષ્ટકાવળી,
દેશીહિસાબ ભાગ ૧ લો તથા ખીજો,) મૂક્યાં તે પોહોઆં,
કોષ્ટકાવળીમાં તમારાં ઇન્સ્પેક્શન દરમીયાન તમે જૂદે જૂદે
ઠેકાણે જે તોલ માપ છે તે દાખલ કરી-તેને-વિશેષ ઉપ-
યોગી કરી છે. દેશીહિસાબમાં પણ દરેક રીતો તમારા સ્વા-
નુભવથી નાંખેલી છે એમ તમારો કેળવણીખાતામાં પ્રારં-
ભથી આજ પર્યંત ઉત્સાહ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતો પ્રદર્શિત
કરો છો તે ધૃષ્ટિ છે.

ખુશી રહો એમ સદા ચહાનાર

અત્રભુજ શિવજી

ના પ્રણામ

શ્રી શિવરાજબાવની વિષેના અભિપ્રાયો.

મે. રા. બા. હરગોવિંદદાસ ભાઇનો અભિપ્રાય.

મુ. પાટણ તા. ૪-૪-૯૩

રા. રા. સાક્ષર પ્રાણજીવન મોરારજી,

આપનો પત્ર તથા બે પ્રત શ્રી શિવાજીરાજ બાવનીની પહોંચી x બાવનીનાં છૂટક કવિત મારા વાંચવામાં આવ્યાં હતાં x x આપના તરફથી સંશોધન થઈ ટીકા સહિત આખી બાવની અતુક્રમવાર છપાઈ તે બધું સાંઝે થયું છે તેમ તેમાં કવિરાજનું ચરિત્ર તથા મહારાજ શિવાજીરાજ વિષે એજ કવિની બીજી છૂટક કવિતા પણ અપાઈ છે, તેથી પુસ્તકના ઉપયોગીપણામાં વધારો થયો છે. બાવની આખા હિંદુસ્તાનમાં જાણીતી છે તેથી તેનાં વખાણ કરવાની જરૂર નથી. એની પ્રત ૪૦ કેળવણી ખાતે લેવાનો હસવ થયો છે તે મોકલવા આપને રીતસર લખાઈ જશે.

લી.

હરગોવિંદદાસ દ્વારકાંદાસ.

કવીશ્વર હસપતરામ ડાહ્યાભાઇનો અભિપ્રાય.

અમદાવાદથી લી. ક. હસપતરામ ડાહ્યાભાઇના નમસ્કાર. વિ. આપની તરફથી શિવરાજબાવનીની ચોપડી બેટ આવી તે મોહોચી છે, હું એ બાવન કવિત વાસ્તે બધું વરસ થયાં શોધ કરતો હતો પણ મને મળતાં નહોતાં. આપે બધી મહેનત કરીને તે બાવન કવિત મેળવીને પ્રસિદ્ધ કર્યાં તે બધું સાંઝે કામ કર્યું છે. આપને ધન્ય છે અને મહારાવ

સાહેબ આવાં શુભ કામને ઉત્તજન આપેછે તેથી તેઓ સાહેબને અતિશે ધન્ય છે. શ્રી પરમેશ્વર માહારાવ સાહેબને તથા આપને લાંબુ આયુષ્ય આપે.

તા. ૪-૪-૯૩ લી. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ. ખી. એ.

યુવરાજ મહારાજ માધુભા સાહેબના
ઈંગ્લેન્ડ ટ્યૂટર સાહેબનો અભિપ્રાય.

અમદાવાદ તા. ૨૨ મે ૧૮૯૩.

પ્રથમ શિવરાજઆવનીરૂપ ઉપહાર ને પછી પત્ર રૂપે આશીર્વાદ મેળવી આપનો હું દ્વિગુણિત આભારી થયો છું. ભૂખણ કવિની કવિતાનાં વખાણ કરવાં તે તો સ્વરજને દીપમાળથી દીપાવવા જેવું છે. મુખપાઠથી વિકાર પામેલાં કવિત આપે સંસ્કારયુક્ત કરી છપાવવાનું હાથ લીધું એ બહુ પ્રશસ્ત તેમજ ઉદાર કૃત્ય છે. છુટક છુટક આપે જે દીકા આપી છે. તે હિંદુસ્તાની કવિતાથી અનુપમા માણસને ભૂખણની ભાષા સમજવામાં મદદગાર થાય એમ છે.

લી. આધીન કેશવ. હ. ધ્રુવ.

કચ્છ માંડવી ઇન્ડિસ સ્કૂલના હેડ માસ્તર સાહેબ.

રા રા. ચતુર્ભુજ શિવજીનો અભિપ્રાય.

માંડવી ચૈત્રવદ ૧૪ સં. ૧૯૪૯. અભિપ્રાય.

વિવેક સંપન્ન પરમપ્રિય સદગુણાલંકૃત મહારાજ ત્રિપાઠી
વેદમૂર્તિ પ્રાણજીવનભાર્ગવી સેવામાં,—

આપે મને આપની પ્રગટ કરેલી શિવરાજબાવનીની
૧ પ્રત મોકલી ઉપકૃત કર્યો છે.

મહારાજ શિવાજીની બહાદુરી જગપ્રસિદ્ધ, છે પરંતુ તેવા મહાન પુરૂષોના જે વિરક્તા ગુણો હોય છે તેનું તાદૃશરૂપ ગદ્યથી કે પદ્યથી બતાવવામાં શક્તિ અને ચાતુર્યની બહુ જરૂર છે. ગદ્યમાં બતાવવું એ એક મનોહર વસ્તુનું સ્વાભાવિક રૂપ છે, પરંતુ તેને શૃંગાર આપી મધુર વચનોથી શોભાવી ગુણગ્રાહી સજ્જનો પાસે રજુ કરવું એ કળાનું કામ છે. પછી તે ચિત્ર રચનારની કુદરત પ્રમાણે ચમકી નીકળેછે. તમે વિદ્યા સંબંધી બાબતોમાં શારીરિક અને માનસિક શ્રમ લ્યો છો એ સ્તુત્ય છે.

આપની પ્રીતિરૂપી નીરનો તરસ્થો.

ચતુરભુજ શિવજીના દા.

પ્ર. વાંચશો.

જાહેર ખપ્પર.

નીચે લખેલે ઠેકાણુથી નીચે લખેલાં પુસ્તકો રોકડી કીમતે મળશે.

કચ્છ દરબારી બુકડીપો—શહેરના જાણીતા બુકસેલરો.

કચ્છના મુખ્ય તાલુકાસ્થાનમાસ્તરો—ઉપાધ્યા હરિરામ

પ્રભુરામ ભુજ. માંડવી—નાગોરી ચાંપશી ખીમરાજ.

રાં કવિ જીવરામ અન્નરામર ગોર—અમારે ઘેર ભુજ.

અગાઉથી પૈસા આપી પચાસ અને તેથી વિશેષ પ્રત ખરીદશે તેને ૧૫ ટકા કમીશન મળશે.

મારા પિતાશ્રી રાં રાં દયાશંકર શામજી ડેબુટ્રી
એ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહબ, પ્રાંત કચ્છનાં રચેલાં—
કોરી.

હંટરફત હિંદના ઇતિહાસનો શબ્દાર્થ કોપ. ૧૫૫

કચ્છશાળોપયોગી દેશી હિસાબ. ૧ ભાગ. ૦૧

૨ ભાગ. ૦૫૫

૩ ભાગ. છપાશે.

કોષ્ટકાવળી. ૦૧

કચ્છનાં જાણવાયોગ્ય સ્થળોનું વર્ણન. તૈયાર થાય છે.

કચ્છની વસ્તીનું વર્ણન.

સ્વર્ગવાશી કવિરાજ પ્રાણજીવન મોરારજી કચ્છજી

ભાષા પાઠશાળાના માજી અધ્યાપકે છપાવેલાં.

શ્રી શિવરાજઆવની સત્રીક. કી. રૂ. ૦-૬-૦ ૧૫

શ્રી સત્રીક દિસનઆવની. કીમત રૂ. ૦-૮-૦ ૨

વિભેશ વિરહ. મદત.

મારાં તૈયાર કરેલાં.

વિદ્યાવિજય (ફતેહખાનની કબ્રેતી) કોરી ૧

જૂનરાત્રી એથા ધોરણનો ભોમિયો છપાય છે.

ખીજન છપાય છે.

સદરહ પુસ્તકો વિષેના મુખ્ય મુખ્ય અભિપ્રાયો આ પુસ્તકના અંતમાં છાપવામાં આવ્યા છે તેથી તેનું ઉપયોગી-પણું સમજશે.

ભુજનગર.

કચ્છ.

} સી. કૃપાશંકર વિ. દયાશંકર
ત્રિપાડી.

